Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 224 (12314) | 1983 чылдың сентябрь 28, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 коп

ЧОГААЛЧЫЛАР ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДЕ

ТАШКЕНТ. (СЭТА-ның корр.). Чээрби беш чыл мурнунда Африка-Азия чүрттарының чогаалчыларының шимчээшкинининң чагай чаңчылдарының тывылганы узбек пайысылал ол ийи диптиг депшилгелиг чогаалчыларының база катап ужуражыр чери болу берген. Олар Азия болгаш Африка чүрттарының чогаалчылар ассоциациязының ол организациянның 25 чыл болганынга турасказаткан VII конференциязында чыглып келген.

Ол конференцияның байырлыг ажыдыышкыны ССРЭ-ниң улустарының найыралының В. И. Ленин аттыг ордузунга сентябрь 26-да болган.

Азия болгаш Африка чүрттарының чогаалчылар ассоциациязының VII конференциязының киржикчилеринге эш Ю. В. Андроповтуң чедирген байырын үргүлүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов ол чагааны номчаан. Африка-Азия чогаалчылар ассоциациязының болгаш ооң бүгү-де хой санныг национал отрядтарының ажылын бедии-биле үнелээни дээш, чүректиң ханызындан чагай үүлдерни күзээни дээш Юрий Владимирович Андроповка чыылганнарның мурнундан ол ханы ооруп четтиришкинни илереткен.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары Г. М. Марков, Азия болгаш Африка чүрттарының чогаалчылар ассоциациязының чиигине секретары Алекс Ла Гума, пакистан шүлүкчү, делегейниң «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Ленинчи шапналының лауреады Фаиз Ахмад Фаиз олар боттарының чугаалларынга литераторларның хамааты болган чогаадыкчыдаа хүлээлгези—тайбың дээш демисежири, улустар аразынга найыралды болган билчир чорукту быжыглаары болуруи демделээн.

VII конференцияның адынга дыка хой күрүнелер болган чазактар баштыңнарындан, делегей болган национал организацияларның удуртукчуларындан келген байыр чедириишкиннерин номчаан.

СОВЕТТЕР, КҮШ-АЖЫЛЧЫ КОЛЛЕКТИВТЕР

Аржаан көдээ Советтиниң күүскомунуң үндүрүп турар шиитпирлеринде күш-ажылчы коллективтерде ажыл-херектериң дугайында, ында четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай одуруглар хөй. Советтиң доктаамал комиссиязының саналы-биле сиген шөлдериниң суггарылгазын организастаан. Часкы хову ажылдары эгелээлекте, депутаттар улусчу контролёрлар-биле кады рейдилерни организастап, анаа үрезиннерниң шынарын көрүп, көдээ ажыл-агый техниказының белениң хынап, эвээш эвес ажылдарны кылганнар. Ол организастыг, бодамчалыг кылган ажылдың түннели бо хүннерде илерээн. «Өөк» совхоз мал чеминиң курлавырларын эрткен чылдан хөйнү белеткээн, күскү дүжүт ажаалдазын база организастыг чоруткан. Ол чаагай үүле-херектерде көдээ Советтиң депутаттары Д. Ховалыгның, М. Тожунмайның, Д. Доржуккайның болгаш өскелериң-даа үлүг-хуузу эвээш эвес болган. Девискээрде турар күш-ажылчы коллективтериң ажыл-амыдыралы, план күүселдези күүскомуның кичээнгейниниң төвүнде.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлу политиктиг үжүр-дузалыг чүүл болур, ооң долу черге-биле амыдыралга боттанган турары онза чугула дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов демделээн. Шынап-ла, күш-ажылчы коллектив дээрге социалистиг ниитилелдиң коллективизминиң үндезинин тургузуп турар кол өзек болгай. Бистиң республикада ийи муң ажыг күш-ажылчы коллективтер бар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга күш-ажылчы коллективтериң ролю, оларның эргелели улгаткан. Ол дугайын бо хүнниерде болуп турар партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистер демделеп турар.

Күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуну боттандырарынга чүгле партия, профэвилел организациялары эвес, совет органнар база улуг үлүүн киирип турар. Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседип турар коллективтер — «Тыва кобальт» комбинады, Барыын-Хемчикте «Барлыктың» болгаш «Шекпээриниң» тараажылар база кукурузачылар бригадалары болгаш өске-даа черлер ында Советтериниң, ооң депутаттарының кичээнгейинден дүшпейн турар. Эрзин суурда харылзаа белдириниң почтачызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, район Совединиң депутады С. М. Кешпи чүгле бодунга даанган ажылын кызымак күүседип турар эвес, коллективиниң ажыл-херээ дээш сагыш човаң, үнелиг саналдарны киирип чоруур. Ол хөй-хөй аныяктарны ак сеткилдиг күш-ажылга чаңчыктырган.

Республиканың совхозтарының, каттыжыышкынарының, бүдүрүлгелериниң коллективтеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга чер-чер Советтериниң ролю улуг. Депутаттар, доктаамал комиссиялар, район болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттери күш-ажылчы коллективтерде ажыл-агыйжы эвес, чүве чылзыр, күүседикчи сагылга-чуруму кошкак чоруктар-биле шыңгыы демисежир хүлээлгелиг. Ону СЭКП ТК-ның нөябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр боттандырбайн турар черлерде планныг онаалда күүсеттинмейн, сагылга-чурум кошкап, эгелекчи, чаартыкчы ажыл-херек көзүлбейн турар. Ындыгларга Кызылдың алгы, Чадаананың саржаг заводтарын, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелин, мал чеминиң белеткелин хожудаашкынныг чорудуп турар ажыл-агыйларны хамаарыштырып болур.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, организакчы чорукту база ээ-харыысалганы бедидеринге күш-ажылчы коллективтериниң ролю улуг. Кижи бүрүзүнүң күш-ажылга хамаарылгазын коллективтер Хоойлуга дүүштүр сайгарып, хажыдыышкын бүрүзүнге хамаарыштыр эш хуу, принципиалдыг хемчегни олар ап турар. Чижээ, Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде М. Горбачевский удурткан бызаңчылар бригадазы планныг онаалдазын күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турзадаа, прогул кылган, эзириктер сергедир черге хонган ажылчыннар бар болганындан шаңналдыг черже ук бригаданы коллектив үндүрбээн. Принципиалдыг, кижизидикчи чоруктуң чижээ ол.

Социал амыдыралга — тудугга, чуртталга шөлүн чөп хуваарынга, бүдүрүлгелериниң болгаш амыдырал хандырылга адырларының ажылын экижидеринге, массалыг хереглелдиң бараанарын бүдүреринге, кадык камгалалды хөгжүдеринге күш-ажылчы коллективтериниң киржилгези улуг. Олар ажылдап турар херээжен чонче, аныяктарның кижизидилгезинче, оларның профессионал мергежилин бедидеринче, дайының болгаш күш-ажылдың хоочуннарынче кичээнгейни улам салыр хүлээлгелиглер. Бо ажылдарны боттандырарынга Советтер хажыызынга база артпас ужурлуг.

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА—ТЕМП, ШЫНАР

Хову ажылдарының хүн демдеглели

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ КОЛ СОРУЛГАЛАРЫ

Республиканың хову-шөлдеринде кижилериниң бүдүн чылда ажылының түннелин үндүреринің көдээ ишчилерге эң-не харыысалгалыг үе — дүжүт ажаан алыышкыны кидии чоруп турар. Бо хүннерде республиканың чурттакчыларының хой кезии тараазарны кестирип, бастырарының, картофельди болгаш ногааларны ажаан алырының, мал чемнери белеткээриниң талазы-биле ажылда хаара туттунган.

Бо чылдың ажаап алыышкын ажылдары дыка нарын байдалда эртип турарын чугаалаар херек. Тарааның орай бышканы, чаъс-чарлыг агаар, ажаап алыышкынның артындада кыска хуусаазын улам узаткан. Календарь сентябрьның 27-зин көргүзүп турар, ынчаарга ниити республикада тараа культураларын 71 муң гектардан бичии-ле хөй черден кескен болгаш ооң 56 муң гектарындан бастырган боол турар. Тараа бастырарының хонукта немелде озулдези соолгу неделяда 3,9 муң гектар болган. Бир эвес ажыл ол хире шүшпеп болур болза, дүжүт ажаап алыышкынының доостурунга чедир ам-даа 25 хүн херек-тир.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры коммунист Д. Д. Даваа, «Ленинчи орук» совхозта И. Н. Полежаевaның болгаш «Улуг-Хая» совхозта П. И. Кабановтуң өг-бүле экипажтары, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта комбайнерлер Б.-Д. Сундуй, С. Дарый-оол болгаш оскелер-даа комбайн-биле бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын ажаап алыышкынның эге бажындан бээр чедип ап турар.

«Күш-ажылдың хостуу», «Улуг-Хая», «Тыва», «Сүт-Хөл» совхозтарда тараа культураларын ажаап алыры эки темпилиг чоруп турар. «Бурунгаар» совхоз республиканга бир дугаарында тараа культураларын кестирерин дооскан. Ында тарааның ортумак дүжүдү гектардан-на 10,5 центнер болган. Ол ышкаш «Тээли», «Енисейский», «Ленинчи орук» совхозтарның тараа шөлдеринде ажыл база багай эвес чоруп турар.

Ындыг-даа болза, ажаап алыышкынны шапкынчыдарының бар аргаларын совхозтарның шуптузунда долузу-биле ажыглавайн турар. Чижээ, бир эвес Сүт-Хөл районда тарааны бүгү шөлдүн 41 хуузундан ажаап алган болза, кожазында Чөөн-Хемчик районда шөлдүн чүгле дөрттүи бири кезээнден ажаап алган боол турар. Кызыл болгаш Таңды районнарда байдал шак-ла ындыг. Республиканы ниитизи-биле алырга, тараа кестирилгезинин темпизи эрткен чылдыындан ооң-ам боол турда-ла, ам-даа 138 комбайнны ажаап алыышкыныче киирбээн, дыка хой санныг техника янзы-бүрү чылдагаанныр-биле аваа турар. Ынчангаш ажылды организастаарын экижидип, техниканы долузу-биле ажыглап, дээштиг социалистиг чарышты калбартып тургаш, ажаап алыышкынны шапкынчыдып болурунуң аргалары бар-дыр.

Үрезин уруушкуну дыка ооң-ам темпилиг чоруп турар. Ниитизи-биле республикада үрезинниң чүгле 11,8 муң тонназын урган азы планның 30 хуузун күүсеткен боол турар. Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Тес-Хем, Эрзин районнарның совхозтары үрезин фондуларын уруп, белеткээриче амдаа эгелеп кирбээн чорук дыка четпес. Бо талазы-биле сорулга тодаргай: дүжүт ажаап алыышкыны-биле чергелештир бүгү үрезиннерни урар, оларны арыглап, болбаазырадырын болгаш тарыыр кондициязынга чедирер ажылдарны организастаар ужурлуг. Ону чедип алырда ажыл-агый санынга үрезиннер-арыглаар доктаамал звеноларны тургузар, бедик шыпарлыг үрезин материалдарын уруп, белеткээни дээш моральдыг болгаш материалдыг идиг бээрииниң хемчегларин тодарадыр херек.

«Ийиги хлебтиң» ажаап алтурарының темпизи дыка кудуу. Картофельди чүгле 1567 гектардан ажаап алган. Ол болза, даалганын 65,6 хуузудур. Ногаалар ажаап алыышкынының байдалы база дүвүренчиг боол турар. Оларны бүгү 626 гектар шөлдүң чүгле 263-жүнден ажаап ап четтиккен. Бир эвес ажыл ындыг хевээр турар болза, картофельдиң болгаш ногааларның-даа улуг чидирии болдуруп болур.

Дүжүт ажаап алыышкыны бүгү күштүг негеп келген, ындыг нарын байдалда-даа, мал чемнери белеткээринче кичээнгейни кошкадып болбазы болдынгыр. Ынчалза-даа ол талазы-биле ажылды чер болганда эки организаставаан. Сиген кезии белеткээриниң даалгазы ниити республикада 60 хуу чедир, а «Барлык», «Сүт-Хөл», «Көк-Тей», «Сукпак», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар харын-даа ажыр күүсеткен турда, Тожу районнуң совхозтары сиген белеткээр даалганы чүгле 28 хуу, Өвүрүң—43, Таңдының —43 хуу күүсеткен. Тараа культураларының саваңы мал чеминиң улуг курлавыры болуру билдингир. Ынчалза-даа ону болуп, сараатгаарының ажылы оожум чоруп турар. Таңды, Каа-Хем, Кызыл, Улуг Хем районнарның тараа шөлдеринде ажаап алдынмаан саван дыка хөй боок турар.

Моон алгаш көөрге, саваңны белеткээриниң ажылын шапкынчыдары, бедүүн чемнерни белеткээр даалганы күүседири, аңгыс аңдарылгазынга чердерни белеткээри чугула боол турар-дыр.

Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, хову-шөлдерге кылыр ажыл ам-даа хөй болгаш улуг хемчээлдиг. Амгы үеде 88 муң гектар ажыг черде тараа, бырык 820 гектар картофель, 360 гектар ногаалар сыпта турбушаан. Келир чылдың дүжүдүнге ам-даа 120 муң гектар аңгысты чарып белеткээри, өскеда ындыг чугула хөй ажылдарны кылыры негеттинип турар. Ооң үжуруидан амгы үеде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары ажаап алыышкынны чедиишкининг доозар, мал чемнериниң бүгү курлавырларын тургузар, үрезиннерни чогуур үезинде уруп белеткээр, күрүнеге тараа садар талазы-биле даалганы күүседир дээш тодаргай, дээштиг хемчегларни алыр ужурлуг.

Днестр ГЭС-тиң тудугжулары күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Гидростанцияның бешки агрегады ажыглалга кирер хуусаадан неделя бурунгаар ажылдап эгелээн. Ооң күүзү 117 муң киловатт.

Эвээш хемчээлдиг шөлге хөй механизмнерни тургускаш, монтажниктер тудугуң чыын эптээр ажылдарын дүрген чорутканының түнелинде күш-ажылчы ол тиилелге чедип алдынган. «Ажылчын эстафетаның» дүрүмү-биле Харьковтуң машина тулукчулары болган Запорожьениң металлургтары дериг-херекселдерни, материалдарны чогуур үезинде чорудуп берип турар.

Днестриниң суг белдири чүгле энергияны көвүдедиргеге дузалыг эвес, харын-даа хемчээ боол, Украинаның муруу түүгүнүң болгаш Молдавияның чартык миллион ажыг гектар черин суггарар арганы бээр.

АНГАРСК. (Иркутск область). «Ангарскнефтеоргсинтез» каттыжыышкынында аммиак будүрер комплексти хуусаа бетинде ажыглалга киирген. Чөөн Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүп көдээ ажыл-агыйын хоорайныың нефтехимиктери чеминчидилгелер-биле хандырып турар. «Аммиак-450» деп чаа установка-биле казы карбамид будүрер улуг комплексти тудуп турар. Оларны ажыглалга киирген сөөлүнде каттыжыышкынга чеминчидилгелер будүрери бүдүн чартык катап көвүдээр.

ЧИМКЕНТ. Кызыл-Кумнуң кур черлериниң 10 муң ажыг гектар шөлүнге ристи бастырып ажаап алган. Ажаалдатранспорт отрядтарын күүдүг «Кировещтериниң» башкарыкчыларының немелде звеноларын-биле быжыглаанының түнелинде дүжүт ажаалдазын эрте дооскан.

ПЕНЗА. Областың чер ажыллакчылары мал чемнериниң быжыг курлавырларын белеткеп алган. Олар дөрт ыллион тонна кукуруза силозуун болгаш эниг чылдаазындан хөй сигенни белеткээнивер. Бо чеминиккиң— мал чеминиң будүрүлгезиниң наряд чок ажыллаар звеноларлыг болгаш бот-орулга-чарылгалыг бригадаларлыг тускай адыр кылдыр тургускаанының түнелиндир. Ажылды ынчаар организастаанының будунуң күш-ажылының алыс түнелиниге коллективтиниң кежигүн бүрүзү сонуургалдыг.

ХУЛЬНИЦКИЙ. Чагыр свёклазын ажаап алырынга көдээ профтехучилищелериниң сургуулдары дузалажып турар. Келир үениң 250 хире механизаторлары комплексилиг отрядтар кылдыр каттыжып алгаш, областың шөлдеринде ажылдап турар.

Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң коллективи бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазын кыска хуусаада шынарлыг чорудар дээш хову турлагларында, шаңнарда бүгү күштү мөөнеп, техниканың болгаш ажылчыннарның туруш чок ажылдаарын хандырар сорулга-биле кичээнгейни салып турар.

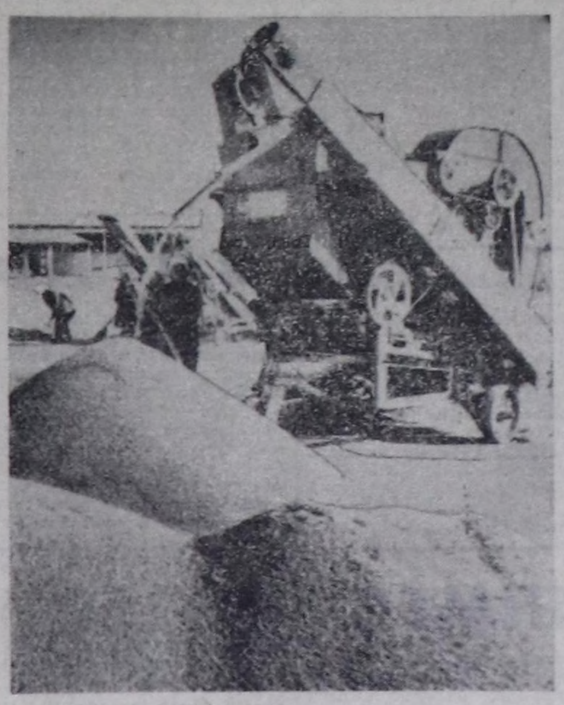

Ажыл-агый бо хүнниерде ортумаа-биле гектар санындан 7 центнер дүжүттү ап, 700 тонна ажыг тарааны шаңда эккелген, аштап-арыглап, сорттап турар.

Дүжүт ажаалдазы уламчылавышаан.

ЧУРУКТАРДА: топ шаңда ажылдар үезин.

В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

АМ-ДАА ХӨЙНҮ БЕЛЕТКЭЭР

Мөңгүн-Тайгада ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз амга чедир 1128 тонна, «Мөген-Бүрен» 725 тонна сигенни белеткеп алган. Район ниитизи-биле 1853 тоннаны белеткээн азы планың 79 хуу күүсеткен. Сиген белеткелиниң ажылының үезинде бир чугула чүүл болза, республиканың үстүкү органнарының чөпшээрели-биле Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик районнарның совхозтарының девискээринден сиген белеткээрни, ооң сөөртүлгезини элээн организастыг чорутканы болур.

Мал чеминиң белеткелиниге район төвүнүн бүдүрүлге, албан организациялардың коллективтери боттуг дузаны чедирип, боттарынга онаашкан планнарын күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

Сиген белеткелиниң үезинде социалистиг чарышты организастаан. Ол чарышка районнуң сельхозтехника каттыжыышкынының коллективи (начальниги М. Успун) доктаамал тиилекчи болуп, он хонуктарның түнелинде шилчиир вымпелди болгаш акша шаңналын чаалап ап келген. Ол коллектив 35 тонна сиген белеткээр планын 50 тонна кылдыр ажыргаш, ам-даа уламчылап турар. Ол-ла коллективтиң чолаачылары Чочай-оол, Олег, Алексей Дагбалар, Родион Успун болгаш өскелер-даа Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик, Ак-Чыраа девискээрлеринден Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-агыйларының малчынарының кыштагларынче сиген сөөртүлгезинде кызымаккай, эрес-шудургу чоруун көргүзүп, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

Ол ышкаш райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң, ишткы херектер килдизиниң коллективтери сиген белеткээр планнарын дыка ажыр күүсеткилээн. Амыдырал хандырылга эргелели, совхозтар аразының тудуг участогу боттарының планнарын 100 хуу күүсеткен.

Ниитиниң мал чемин белеткээр ажылга планныг онаалдаларын чугулага албайн турар коллективтер бар. Чижээ, Мөген-Бүрен ортумак школазының коллективи ала чайны еттүр «Мөген-Бүрен» совхозка чүгле 3-ле тоннаны белеткээн. Ам-даа планга 47 тонна сигенни чедир дужаавааи. Мугур-Аксы ортумак школазының коллективи 50 тонна сиген белеткээр планындан чүгле 12 тоннаны Ак-Чыраа девискээринден белеткээн. Районнуң хереглекчилер ниитилели, кижи эмнелгези планнарын чүгле 30-30 хуу күүсеткен.

Ийи совхозтуң 11 мал бригадаларындан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта Тоолайлыг, «Мөген-Бүренде» № 1 хойжу бригадаларда 80-80 тонна сиген белеткеттинген. Өскелери планнарын ыракта күүсетпээн. Соок хат, шуурган малды, малчынарны кээргевезин кым-даа билир. Ындыг турбуже хойжу болгаш бода мал бригадаларының бригадирлери планнарын күүсетпейн, ол ажылче малчынарны организаставайн турар.

Ак-Чыраада ам ийи совхозтуң механизастаттынган ийи бригадазы ажылдап турар. Ажыл-агыйларның хойжу болташ бода мал бригадаларының малчынары бо хүнниерде ол ажылче хаара туттунмайн, аалдарында аңаа хүн эрттирип ордар.

Бүгү күштү Тес-Хем районнуң Ак-Чыраазының делгем девискээринге мөөнүзээш планын күүседир дээш ажылдаары кол сорулга болу берген.

А. БЕРГИ.

ПАССАЖИРЛЕР АРГЫШТЫРЫЛГАЗЫ

(Чүге багайыл, чурумчудар херек)

Улус ажыл-агыйының чамдык адырларының ажылындан ажылчы чоннарның күш-ажылчы соруу, ниити сеткилхөөнү кандыг болуру элээн улуг хамаарылгалыг. Ындыг адырларга садыг, культура, амылырал хандырылга албан черлери хамааржыр. Оларның аразындан чоннуң аргыштырылгазын харылап турар пассажир транспорту чугула черни ээлеп турар. Пассажир транспортунуң ажылынга хамаарыштыр хөй чагаалар солуннар редакцияларынга, радио, телевидениеге кээп турар. Оларның хөй кезиинде чеминчидилгелерни демделевишаан, ам-даа бар болуп турар четпестерни илередип, олар кандыг уржуктуг, салдарлыг болуп турарын бижээн болур.

Чижээ, бистиң солуннуң редакциязынга ийи-үш чыл бурунгаар Улуг-Хем районнуң суурларындан, эрги, чаа Шагаан-Арыг хоорайлардан автобус аргыштырылгазының талазы-биле хомудалдыг чагаалаар кээп турган. Шагаан-Арыг АТБ-зиниң удуртулгазы бүдүрүлгениң ажылын бедик деңнелге тургузуп, чоннуң негелде, хомудалдарын кичээнгейге ап, автобус аргыжылгазын экижиттиниң түнелинде оортан ам кээп турар чагаалар чүгле 3-ле тоннаны белеткээн. Ам-даа планга 47 тонна сигенни чедир дужаавааи. Мугур-Аксы ортумак школазының коллективи 50 тонна сиген белеткээр планындан чүгле 12 тоннаны Ак-Чыраа девискээринден белеткээн. Районнуң хереглекчилер ниитилели, кижи эмнелгези планнарын чүгле 30-30 хуу күүсеткен.

Ийи совхозтуң 11 мал бригадаларындан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта Тоолайлыг, «Мөген-Бүренде» № 1 хойжу бригадаларда 80-80 тонна сиген белеткеттинген. Өскелери планнарын ыракта күүсетпээн. Соок хат, шуурган малды, малчынарны кээргевезин кым-даа билир. Ындыг турбуже хойжу болгаш бода мал бригадаларының бригадирлери планнарын күүсетпейн, ол ажылче малчынарны организаставайн турар.

Ак-Чыраада ам ийи совхозтуң механизастаттынган ийи бригадазы ажылдап турар. Ажыл-агыйларның хойжу болташ бода мал бригадаларының малчынары бо хүнниерде ол ажылче хаара туттунмайн, аалдарында аңаа хүн эрттирип ордар.

Бүгү күштү Тес-Хем районнуң Ак-Чыраазының делгем девискээринге мөөнүзээш планын күүседир дээш ажылдаары кол сорулга болу берген.

А. БЕРГИ.

Күш-ажылчы коллективтер дугайында Хоойлуну политиктиг үжүр-дузалыг чүүл болур, ооң долу черге-биле амыдыралга боттанган турары онза чугула дээрзин СЭКП ТК-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга эш Ю. В. Андропов демделээн. Шынап-ла, күш-ажылчы коллектив дээрге социалистиг ниитилелдиң коллективизминиң үндезинин тургузуп турар кол өзек болгай. Бистиң республикада ийи муң ажыг күш-ажылчы коллективтер бар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга күш-ажылчы коллективтериниң ролю, оларның эргелели улгаткан. Ол дугайын бо хүнниерде болуп турар партияның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистер демделеп турар.

Күш-ажылчы коллектив дугайында Хоойлуну боттандырарынга чүгле партия, профэвилел организациялары эвес, совет органнар база улуг үлүүн киирип турар. Планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседип турар коллективтер — «Тыва кобальт» комбинады, Барыын-Хемчикте «Барлыктың» болгаш «Шекпээриниң» тараажылар база кукурузачылар бригадалары болгаш өске-даа черлер ында Советтериниң, ооң депутаттарының кичээнгейинден дүшпейн турар. Эрзин суурда харылзаа белдириниң почтачызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, район Совединиң депутады С. М. Кешпи чүгле бодунга даанган ажылын кызымак күүседип турар эвес, коллективиниң ажыл-херээ дээш сагыш човаң, үнелиг саналдарны киирип чоруур. Ол хөй-хөй аныяктарны ак сеткилдиг күш-ажылга чаңчыктырган.

Республиканың совхозтарының, каттыжыышкынарының, бүдүрүлгелериниң коллективтеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге, сагылга-чурумну быжыглаарынга чер-чер Советтериниң ролю улуг. Депутаттар, доктаамал комиссиялар, район болгаш көдээ Советтериниң күүсекчи комитеттери күш-ажылчы коллективтерде ажыл-агыйжы эвес, чүве чылзыр, күүседикчи сагылга-чуруму кошкак чоруктар-биле шыңгыы демисежир хүлээлгелиг. Ону СЭКП ТК-ның нөябрь (1982 ч.), июнь (1983 ч.) Пленумнарының негелделеринге дүүштүр боттандырбайн турар черлерде планныг онаалда күүсеттинмейн, сагылга-чурум кошкап, эгелекчи, чаартыкчы ажыл-херек көзүлбейн турар. Ындыгларга Кызылдың алгы, Чадаананың саржаг заводтарын, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелин, мал чеминиң белеткелин хожудаашкынныг чорудуп турар ажыл-агыйларны хамаарыштырып болур.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, организакчы чорукту база ээ-харыысалганы бедидеринге күш-ажылчы коллективтериниң ролю улуг. Кижи бүрүзүнүң күш-ажылга хамаарылгазын коллективтер Хоойлуга дүүштүр сайгарып, хажыдыышкын бүрүзүнге хамаарыштыр эш хуу, принципиалдыг хемчегни олар ап турар. Чижээ, Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде М. Горбачевский удурткан бызаңчылар бригадазы планныг онаалдазын күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип турзадаа, прогул кылган, эзириктер сергедир черге хонган ажылчыннар бар болганындан шаңналдыг черже ук бригаданы коллектив үндүрбээн. Принципиалдыг, кижизидикчи чоруктуң чижээ ол.

Социал амыдыралга — тудугга, чуртталга шөлүн чөп хуваарынга, бүдүрүлгелериниң болгаш амыдырал хандырылга адырларының ажылын экижидеринге, массалыг хереглелдиң бараанарын бүдүреринге, кадык камгалалды хөгжүдеринге күш-ажылчы коллективтериниң киржилгези улуг. Олар ажылдап турар херээжен чонче, аныяктарның кижизидилгезинче, оларның профессионал мергежилин бедидеринче, дайының болгаш күш-ажылдың хоочуннарынче кичээнгейни улам салыр хүлээлгелиглер. Бо ажылдарны боттандырарынга Советтер хажыызынга база артпас ужурлуг.

Тувинская республиканская библиотека
им. А. С. Пушкина

Партийжи амыдырал: отчёттар, соңгулдалар

АЖЫЛ ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ

Чоон-Хемчик райкүүскомуның иштики херектер килдизинде партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга партия организациязынга хамаарыжып турар суд, прокуратура, таңнывл салбырының коллективтериниң коммунистериниң нитизи-биле 97 хүүзу олурушкан.

Партбюроның (секретары И. Ондар) отчёттуг үеде чорудуп келген ажылының талазы-биле солуы, бот-шүтүмүлекчи ёзу-биле кылган, санал-онаддар хөй болган. Оларның хөй кезии чугула айтырыгларны көдүрүп, кылдыңган ажылдарны болур-чогууру-биле үнелеп көрбүшаан, партияның болгаш чазактың доктаал, шинтипирлеринге дүүштүр нитининг корумчурумун быжыглаар, социалистиг хооблу-дүрүмнү камгалаар, нитининг болгаш хамаатыларның өнчүзүн самчыгдап, оорлаар чоруккa удур демиселди күштелдирер талазы-биле ажылга партия организациязының, коммунистериниң башкарыкчы ролюн күштелдирер талазы-биле ажылда четпестерни шыңгыы шүтүмчүлээннер.

Районда хулиганнаар чоруктун, аймылдыг кем-херек үүлгедиглериниң саны мурнуку үлгадарлаазындан кызырылбаан. Кем-херек үүлгедишкиниериниң хөй кезии арагалаашкындан болуп турарын истелгелер түңнелдери көргүскен. Эзиктер сергедир черге районнуң иштинден отчёттуг үеде 1700 ажыг кижи кирген. Байдал ыяыг дүвүренчиг турбуже, арагалаашкын-биле демиселди күштелдирер, коммунистерни дамчыштыр чон ортузунга провагаида ажылын идепкейжидер талазы-биле ажыл эренгей чорун келген.

Ол ышкаш чондан кирген хомудал, билдирнишкиннериниң күүселдезиниң хыналдазын чорудар комсеспа сула ажылдап, чамдык участок инспекторлары хамаатыларның хомудалдарын книр бижилге кылбайн, чидир шыгжап турган таварылгалар бар.

Партбюроның чорудуп келген организаторлу, политмассалыг ажылында өскедаа четпестер эвээш эвес. Партия хуралдарын чогуур өйүнде эрттирбес, партия организациязының органы — «Чаңчыл» хаза солуның ында-хаая үндүрер, аңаа парлаттынган материалдарның утказы эрегей, дээштин чавыс болур чоруктар бар. Партбюроның талазындан ында комсомол организациязының ажылынга боттуг дуза чедирбейн турарын, истекчилерниң семинарларын организастап, оларның билиин бедидиринче ургланган хемчегларни чогуур деңнелге тургуспазының, суд, прокуратура ажылдакчылары-биле партбюро харылзаанны кошкак тургускаанын хуралга санал бергеннер шүтүмүлээн.

Илерээн четпестерни дайын чайладып, хооблу-дүрүм болгаш корум-чурум камгалалын күштелдирер талазы-биле ажылга партия организациязының коммунистериниң авангардчы ролюн бедидерин отчёт-соңгулдалыг хуралга коммунистер партбюроның чаа составынга күзээн.

А. ОНДАР.

Чоннуң чаагай чорууу дээш

ХАНДЫРЫЛГАНЫ ЧОГУУР ДЕҢНЕЛГЕ

Районнуң партия, совет органнары малчыннарның амыдырал-чуртталгазының чаагай чоруун бедидип, оларның ажылдазарыга таарымчалыг байдалды тургузар талазы-биле доктаамал сагыш салып турар. 1981 чылдың декабрь айда партия райкомунуң бюрозунга «Малчыннарның амыдырал культуразын бедидер болгаш оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле кылып чорудар хемчегларин бадылааш, күүселдезин 1985 чылга чедир чорударын доктаатказ. Ол бүтүнү күүседирибиле ажыл-агый бүрүзү боттарының ажыл планын бадылааш, күүселдезиниң дугайында медээлерин берип турар. Чижээ, «Шамбалыг», «Тере-Хөл» совхозтарының удуртукчуларының бо талазы-биле медээзин райком бюрозунга дыңнаан.

Малчыннарның, саанчыларның амыдырал-чуртталгазының культуразын бедидип, ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынга, чер-черлерде херээженнер чөвүлелдериниң кирип келген үлүг биче эвес. Районга чыл бүрүде малчын херээженнериң слёду эртип турар. Аңаа малчын өг-бүлелер ортузунга чарлаан «Бедик культуралыг, үлегерлиг малчын өг-бүле» деп социалистиг чарыштың түңнелин шаңнап, мактап турар. Бо таварылгада делгелгени ыяап-ла организастаар. Үениң негелдезинге дүүштүр дерээн өгнү көргүзүп, үс-шеверлериниң даараан, аргаан кылыглары, янзы-бүрү аъш-чемнериниң дээжизи столга делгеттинер. Херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери малчыннарның арыг-шеверни график ёзугаар хынап, четпестерни илередип, ону чогуур хуусаада эдерин даандырып, өг бүрүзүнде аскан санитар демдеглелдерине бижимелдерни кылып турар.

Чылдың дөрт эргилдезинде херээженнерни малчын коданнарже шефтедип чорудары чанчыл болу берген. Ылаңгыя мал чеми белеткелининг, малдың чаш төлүн ажаарының үелеринде оларның киржилгези массалыг. Херээженнерден чылдың-на 250—300 хире кижи малчын коданнарга сакманнап турар. Бо чылдың тос айларының түңнели-биле оларниң күжү-биле 24500 хураган, 8481 хаван оолдары камгалап алдынган.

Малчыннарның, саанчыларның мергежилин бедидери, оларның хандырылгазын экижидери—партия, совет, ажылагый органнарының кол сорулгазы. Малчыннар, саанчылар ортузунга зооветеринарлыг, экономиктиг өөредилгени организастап, чыл төнчүзүнде ооң түңнелин үндүрүп, оларга билиг бедиткенининг талазыбиле шынзылгаларны тыпсып турар. Ынчангаш чыл келген тудум, клазы бедик малчынларның саны немежип келген. Ындыларга немелде төлевирлерни берип турар. Автомагазиннер, көжер библиотекалар, агитбригадалар, эмчилер график барымдаалап, малчыннарже үнүүшкүннерни кылып келген. Ай саиында малчыннарның хуралын эрттирип, бригадада, совхозта болгаш районда ажыл-херектиң байдалыбиле таныштырып турар.

Районда чүгле сөөлгү үш чылда безин, малчынларга 160 чаа өгнү дерип берген болгаш 85 чунар-бажыңны кыштагларда, сүт-бараан фермаларында туткан. «Көк-Тей», «Х Улуг-хурал» совхозтарның сүт-бараан фермаларында уруглар садын, эмнелге пунктуларын, магазиннерни ажытканы — саанчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды берген. «Тиилелге», «Шамбалыг» совхозтарның кыштагларын электрижиткен. Ооң ачызында малчыннар кышкы үеде телевизорну көрүп, электри-биле ажылдаар херекселдерни ажыглап турар. Сүт-бараан фермаларында аар ажылдарны механизастаарынче кол сагыш салдынып турар. Амгы үеде «Тиилелге», «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Көк-Тей» совхозтарның сүт-бараан фермаларында аар ажылдарны колдуунда механизастаан. Ооң ачызында херээженнерге ажылдаары чиик, эптиг апарган. Малчыннарны тускай хептер-биле база хандырып турар. Районда малчын 420 ог-бүледен 80 хүүзу бажыңнарда чурттап орар. Малчын өглериниң даштын брезентбиле шып, иштинге чиик көжегелерни кылган. Бо-ла бүгү чорудуп турар хемчеглериниң ачызында, районда малчыннарның амыдыралының культуразы болгаш ажылдаар байдалы көскүзү-биле экижээн. Ооң тодаргай херечизи—районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге мал продуктуларын садарының чартык чыл планын хевирлер аайы-биле ажыр күүсеткеш, амгы үеде чыл планын хуусаа бетинде күүседир сорулганы салган ажылдап турар. Бо чедишкиннерде малчыннарның киирген үлүү улуг.

Районда 14 хойжу бо чылдың тос айларында 100 хойдан 92-деп 120 чедир хураганы, тос саанчы бир саар иректен 1600-тен 2052 кг чедир сүттү саап алган. Хойжулар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Андрей Содунам төрүүр үүс хойдан—120, Көккүс-оол Сенди—114, Артель Тас-оол—111. Дүкел-оол Эрендей—100 хураганы онча-менди камгалап алган. Саанчылар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Сара Арандол, СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүнү Нина Чаламба, район Советиниң депутады Девик Монгуш оларның ажылы мурнакчы, өскелерге үлегерлиг. Бызза ажаакчылары Валентина Прупп, Чечекмаа Монгуш, Лидия Войткевич, хаван ажаакчылары Клавдия Вронина, Дарья Шульгина, куш ажаакчылары Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Валентина Долганина, Галина Лыкова болгаш оскелериң-даа онаашкан ажылынга харылсалгазы улуг, амыдырал-чуртталгазы байшырак, хөй-нитининг херээнге идепкейлиглер.

Үстүнде кылдынган ажылдар-биле чергелештир бо ферма ларында аар ажылдарны колдуунда механизастаан. Ооң ачызында херээженнерге ажылдаары чиик, эптиг апарган. Малчыннарны тускай хептер-биле база хандырып турар. Районда малчын 420 ог-бүледен 80 хүүзу бажыңнарда чурттап орар. Малчын өглериниң даштын брезентбиле шып, иштинге чиик көжегелерни кылган. Бо-ла бүгү чорудуп турар хемчеглериниң ачызында, районда малчыннарның амыдыралының культуразы болгаш ажылдаар байдалы көскүзү-биле экижээн. Ооң тодаргай херечизи—районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге мал продуктуларын садарының чартык чыл планын хевирлер аайы-биле ажыр күүсеткеш, амгы үеде чыл планын хуусаа бетинде күүседир сорулганы салган ажылдап турар. Бо чедишкиннерде малчыннарның киирген үлүү улуг.

Районда 14 хойжу бо чылдың тос айларында 100 хойдан 92-деп 120 чедир хураганы, тос саанчы бир саар иректен 1600-тен 2052 кг чедир сүттү саап алган. Хойжулар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Андрей Содунам төрүүр үүс хойдан—120, Көккүс-оол Сенди—114, Артель Тас-оол—111. Дүкел-оол Эрендей—100 хураганы онча-менди камгалап алган. Саанчылар Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Сара Арандол, СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүнү Нина Чаламба, район Советиниң депутады Девик Монгуш оларның ажылы мурнакчы, өскелерге үлегерлиг. Бызза ажаакчылары Валентина Прупп, Чечекмаа Монгуш, Лидия Войткевич, хаван ажаакчылары Клавдия Вронина, Дарья Шульгина, куш ажаакчылары Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Валентина Долганина, Галина Лыкова болгаш оскелериң-даа онаашкан ажылынга харылсалгазы улуг, амыдырал-чуртталгазы байшырак, хөй-нитининг херээнге идепкейлиглер.

Үстүнде кылдынган ажылдар-биле чергелештир бо ажылда четпестер ам-даа бар. Партия райкомунуң бюрозунуң бо талазы-биле доктаалын «Шамбалыг» «Тере-Хөл» совхозтарда четпес күүседип келген. Ук ажыл-агыйларда кышкы үеде өгде чурттап турар малчыннар ам-даа бар. Чижээ, Шамбалыгда 13, Тере-Хөлде 22 малчын өгде чурттавышаан, хевээр. Малчыннар төптеринде тутгунуп турар чунар-бажыңнарның темпизи кончуг оожум. Чамдык малчыннарның чуртталга бажыңнары чыл-чылы-биле септеттинмейн келген. А септезе-даа оон шынары хөлчок куду. Оон уламыдан чамдык малчыннарның чурттап орары хирлиг, хирелиг.

Бо бүгү четпестерни чедир шинтпирлээринге бергедээшкиннер таваржы бээрин маңаа чугаалаксадым. Чижээ, Амыдырал хандырылга министерствозу, садыг четкилери өглерге салыр, көжүп чүдүрүп чоруурунга таарымчалыг быжыг, эптиг стол, сандай болгаш өскеже-даа эт-херекселдер аймаабиле хандырбайн келген. Ол ышкаш хүн бүрүде хереглээр көс-биле иштиктей, хеп базар илиирлер, килирээштер, керосин лампалары, оон шили дээш оске-даа чугула хереглелдиң бараанары оларда четпейн турар. Чадаанаңың үлетпүр комбинадында кылып турар өглериниң хемчээли бичии. Амгы үениң эт-херексели салырынга дүүшпес. Өг шывы кылыр брезент, чиик өртектиг оңгүр шокар пөстер, таалымба садыгларга шуут көзүлбестээн. Өг базырыы, куржаа кылыр калбак фитильдерин малчыннар чугула хереглээр. Ол херекселди 3 чыл бурунгаар Кызыл хоорайның садыгларынга садып турган. Ам ол тывылбастаан. Бо айтырыгны кооперация садының дамчыштыр дарый шинтпирлээри ажүзенчиг.

К. НУРЗЕТ,
СЭКП Кызыл райкомунуң херээженнер чорудар килдизиниң эргелекчизи.

Автобустар ажылының дугайында номчукчулар саналдап, шүгүмчүлеп, дыңнадып тур

ҮР МАНААШКЫННАР

— Ана ат-ла болган автобустар бо!—дижип, наймысладып чурттакчылары болгаш аалчылары хоорайның чон аргыштырар автобустарының чурум чогун кайгап турар. «Күш-ажылдың сагылга-чурумуи шыңгыыладыр деп удаадараа айтып, сургап турбуже, хоорайның автобустарының шимчээшкини харын дорайтап бар чоруурул чоп»—дижип турары аңаа эвес.

Автобустар маңаар дээш, чон үе-шагын хөйү-биле чидирип турар. Автобустар доктаар черге кижи чамдыкта бир шак сугар ажыр маңаар ужурга таваржыр. Улус ажыл шагындан озалдап турар. Автобустар чамдыкта чаңгыс таллаже 5, 6 бооп алган шуушкаш туруп бээр, а бир талада улус автобус маңаан; оон кээр талазынче моюн шылагыже харангаш туруп алыр. Ылаңгыя эртен, кежээ, 11—12, 3—4, 7—8 шактар аразында автобустар шуут чидер. Олар Востокта демдегледир өртээлге барганда, шуут бажы-биле баар. Чүге ындыг үр демдегледир боор чүве ийик, элдептир.

Автобус арай боорда чедип кээрге, пассажирлер долу, чудурук сыңар хос чер чок, хаалгазы безин хагдынмас болгулаар. Оон-на иткилежир, сыңмарлажыр, күштүү кирер, уё-човуур, уруг-дарыгның алгы-кышкызы, ыы-сыызы-даа эгелээр. Чамдык кижилер эжикке хол-будун-даа кыза какпырып алган чоруп тургулаар боор-дур. Эжик хагдынмас, ынчан чорда, кайы-бир кижи аңдарылза канчаарыл?

Мооң чылдагааны чүдел? Хооркүүском хоорай транспортунуң ажылын экижидер дугайында бир үеде сессиязында чугаалашкан шүлүн йиик. Ам байдал чүге мынгыыл?

Совет Тыванның 40 чыл болур байырлалы чоокшулаан тудум, чонну хандырар транспорт чергелиг хандырылга албан черлери ажылын мынчаар дорайтадып туруп бээрге, хоорайның удуртур, баштаар черлери, оон дарга-бошкаларыүүе хемчег албайн турар чүве ирги? Чонну хандырар транспорт, садыг, эмнелге чижектиг албан черлери социалистиг күш-ажылдың сагылга-чурумун чүге шыңгыырлаттайн турарыл? дээн чугаа-соотту ээлчег маңаан черлерге бо-ла дыңнап болур.

Автобус чолаачылары үнер, график, интервал чурумун сагывас, пассажирлер дажыглаарының культуразы куду.

Мындыг туруп черле болур бе, мону харылаар албан черлери кандыг хемчег ап турар ирги, дыңнап көрзе?

М. МАНЫЙ.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

Чоокта чаа ажыглалга кирген республиканың автовокзалында чонның аргыжарынга таарымча чок байдалдарны эскердим. Вокзалдың дашты боктуг, ында пассажирлер олурар узун сандайларның кыры хирлиг. Ында солун, сеткүүл садар киоск орта ажылдавас.

Күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумун күштелдиреринің дугайында доктаалды бүгү ажылчын коллективтер деткип, ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар. Ук вокзалда олче кичээнгей кошкак. Контроль чок бооп турарының уржуундан эзирик кижилер, ылаңгыя аныяк оолдар вокзалга автобус маңаан кижилерге шорлуп, күш дөгээр, акша төгерини былаап алыр таварылгалар бар. Оларның аразында «Удостоверение, диплом садып алыр кижи бар бе?»—деп чоруурлары база бар боор-дур.

Вокзалга кандыг кижилер чорук кылып келбес боор. Харназыны дөгүй берген, каракулаа четпес-даа кижилер чоруур болгай. Автобустарның каш шакта кайы черже үнерин көскү кылдыр бижээш аскан расписание чок. Чарлалдар дамчыдып турары радиодан чүве дыңнап алыры мырыңай берге. Билеттерде бижип каанын база тода эвес болур, оон уржуунда ылаңгыя улуг назылыг кижилер билбейн, астыгып чыдып каар таварылгаларны чок деп болбас.

Ол ышкаш автобустарның чогуур шагында үнмес чоруу вокзалда «хоочураан аарыгның» бирээзи. Пассажирлерниң ап чораан чүгүн шыгжаар черлерин аяжык каактар, орта кичээнгейлиг болуру чолаачы кижиден дыка хамааржыр.

Бо бүгү четпестерни сайгарып көргеш, аргыжарынга таарымчалыг байдалды тургузары чонның пегеп турары чөптүг.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

ЫЛГАЛДЫГ БОЛГАЙ

Кызыл — Туран маршруттуг автобустуң дугайын бижикир бодалдыг мен. Бо автобустуң үе-шагында үнмейн баары, азы чамдыкта шуут чорувайн баары хаан эвес. Оон аңгыда пассажирлерге хөй олуттуг чымчак автобус биледи саткан хирезинде, оларны бичии автобуска чорудуп турар. А оон өртээ дыка ылгалдыг болгай: чымчак автобустуң 1 руб 90 көп, а бичиизиниң — 1 руб 30 көп. Чымчак олуттуг автобуска таарыштыр сатканда, бичии автобуска пассажирлер шуптузу сыңмас болбайн канчаар. Ынчангаш аңаа хөй чугаа-соот, шуугаазын база үнер.

Мындыг четпестерни дарый чайладыры чугула.

Г. КУУЛАР.

АРГЫЖЫЛГА КӨВҮРҮҮ

Ынчан «Алдан-Маадыр» колхоз организастаттынын тургустунгаш, каш-ла чыл болган чүве. Ажыл-агыйы ындыг-ла кончуг хөнүвээн, тудуг-суур чазла сайзырап, Ак, Манчүрек дээн ышкаш хемнер-биле аргыжар оруктарны аштап, машина оруун үндүрүп, хемнер кежир көвүрүглерни тудуп эгелээн. Колхоз мал ажылагыйлыг болганда Манчүрек-биле аргыжары эргежок чугула. Чүге дээрге Манчүрекке колхозтуң малчыннары кыштаглаар, чайлаглаар. Чайгы үеде Манчүрек-биле аргыжары кончуг берге. Ак хемнин кежилдир көвүрүгнү тударын колхозчулар дугурушканнар. Колхозтуң кезек аныяк оолдарын Акка көвүрүг тудар кылдыр эвилелдеп үндүрген. Бригадирниге Бавуу Кижээевич Монгушту томуйлаан. Ону алдан-маадыржылар «дарган Бавуу» дижир чүве. Ол кончуг ураң-шевер холдуг кижи чораан. Херээжен улустуң каастанылга эдилелдери, хогжум хереселдери дээш өске-даа нарын эт-хереселдер аймаан кылып билир, ус-дарган кижи.

Март айда Бавуу баштаан 30 хире улуг, биче кижилер Актың көвүрүүн кылыры-биле үнүпкен бис. Ак уну чыварлаар, хелеге соок хем-не болгай. Баш бурунгаар тудугжуларның тудуп белеткеп каанын бичии бажынчыгашка турлагжып алдывыс. Чамдык арай улуг кижилер чудук сөөртүп чонган, бистер ышкаш аныяк оолдар Актың кылын дожун балдылар, ломнар-биле деже шаап, көвүрүгнүң ооргазы тудагдыныкчызы болур күзелин илереткен. Ооң арга-сүмези, эш хууда негелдези аныяктарга дыка-ла аныктыг болган. Хуурай-оол Чаваевич оларның аалынга кээп, херек кырында дузаны көргүзүп, эргежок чугула үүлдерге өөредип турган.

Ам, Даваалар мурнакчы малчыннар бооп, «холу дынзыг, колуну чештинмес» апаргаш, берге үеде дузалаан ачылыг эш-ооруңге, дагдыныкчыларынга ооруп четтиргенин илередип олурарлар. Ылаңгыя Хуурай-оол Чаваевич Чооду биле дуржулгалыг малчын Андрей Имаевич Араваага ыдыг.

Даваларга эштери улуг дузаны чедиргеннер. Ынчангаш олар чыл келген тудум боттарының билиг-мергежилин бедидип, малдаан малының чаңчылдарын биилип, боттарынга хажык чок сагыыр чамдык дүрүмнерни доктаадып, «хаайынга кертип» алганнар. Малды чайгы үеде эки ажаап, күш-деңгелин бедидип алыры чугула дээрзин олар ыяк билгеннер. Чамдык малчыннар чайгы үеде чадагай кажаага малын чаъс-чар, хат-шуургандаа дивес кажаалап хондурар. Чиде-ле бербес болза, ол-ла деп бодаар. А ол-шык, малгаштыг, боктуг кажаа ишти малга кайы хире хоралыг деп? Арганын ан-менн болза, хаядаш, от-сиген аразынга чаглактанып, дүн чарып алгай. А чадагай кажаада мал каяа чаштынып камгаланыптарыл? Ынчангаш малга чайгы үеде чаглактанып серилиг кажааны тудар болза эки-дир деп Даваалар ындыг саналдыг.

Малдың күш-деңгелин уллаттырар дизе, ону шын откарып, суггарар. Даваалар чамдык малчыннар дег малын дүш чедир кажаалап алгаш олурбаатар. А эртенгиниң серииниде терең оттуг одарга чедиргеш, хүнзедир откарар. Ол аразында доктаамал суггарып турары чугула. Ынчаар кадарып, деңгел киирген мал чылдың кайы-даа үезинде семис, шырак болур.

База бир кол чүүл — малдың одарларын дес-дараалашкак солуп, планныг ажыглаары. Ылаңгыя чайгы үеде одарны кайы хамаан чок саза бастырып, шымчым көк чок кылдыр тоймагладып каактар чорук дараазында чылын от-сигенниң байдалынга кончуг хоралыг. Ынчангаш малдың чемнер ажыглаар хиреанн, чер-чурттуң девискээриниң байдалдарын өөренип көрүп турган. от-сигенниң өзер чурумнары-биле холбап, малды кадарары чугула.

Аныяк малчын өг-бүле бо чылын 10 тонна сиген белеткеп аар хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Өшкүүнүң чайгы семиртилгези эрткен чылдыынан эки эрткен. Ам сорулга—кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын хынамчалыг доозкаш, Совет Тыванның 40 чылын төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуўру.

Б. ДОЮНДУП.

Очаа Канчыровна Доңгак—«Хемчик» совхозта хоочун механизаторларның бирээзи. Херээжен механизатор МТЗ-80 тракторну башкарып, Чүннеи Кара-Салга удуртkан 11 кижи составтыг механизастаттынган звенонуң составында ажылдап, грабль-биле сиген бөлдүрүп ажылдап турар. Звено 1260 тонна сиген белеткээр планын чоокку үеде доозар дээш күжениишкинниг ажылдап, сигенчилер ортузунда калбарган социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп, акша шаңналын чаалап алган.

ЧУРУКТА: механизатор Очаа Доңгак.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

СЕСЕРЛИГНИҢ МАЛЧЫННАРЫ

«Саян» совхозунуң Сесерлиг салбырының хойжулары чайлагларашкынны мал семиртилгезинге таарымчалыг черлерге эрттирер.

Сесерлигниң хоочун хойжуларының бирээзи — Каадыр-оол, Диизеңмаа Номчаттарның оонге баштай-ла чеде берген болдувус. Хойжу ог-бүле бир дугаар бригадада оорү-биле кады күзеглеринде хонушкан, кадарган хойларын семиртип турар. Бо бригаданың хойжулары эрткен кыштаглаашкынны багай эвес эрттирип, хой бүрүзүнден хураганы онча-менди алгаш, доруктуруп, өстүргеннер ында арбын. Дуржулгалыг хойжулар Биче-оол Баазан, Хүлер-оол Салчак, Күдерек Салчак олар хойнуң баш санын өстүреринің, хөй дүктү кыргын алырының хууда социалистиг хүлээдгелерин ажыр күүсеткеннер.

Бригаданың хойжуларының мурнунда сорулга — залчеглиг кыштаглаашкынга ыяк белеткенири. Ынчангаш күскү семиртилгени эки чорудуп, одек-кыштагны кышка белеткеп, сиген-ширбилди курлавырлаар ажылдарны чугулага алган. Сигенчи бригаданы тургускаш, 60 ажыг тонна погаан сигенни сараттан алган.

Бригадир Долбан-оол Салчак хүлээнген ажылынга харымсалгалыг, хойжу кодаңнарны бо-да эргинр. Оон боду аныяк, хып дээн чалыы назын үезинде. Ажылгыр неежээ шинчизи шимчээшкинниден билдинин келир. Хөй чугаага ынак эвес, соглээн сөзүнге ээ болуп, оон эчизинге ылаппла чедер дээрзин дораан-на эскердивис. Хойжулар аныяк бригадирниң сөзүнге дыңнаптыр болуп, чай кадында бо-ла сүмележип, чугаалажы бээр болду.

— Хойжу бригаданың малчыннары бо хонаштарынга элээн үр болур. Ынчангаш күскү кадатты шын ажылган, хойнуң одарын калейдарылыг хүн санынга таарыштыр ажыглаары кончуг чугула — деп, бригадир биске кыска тайылбыр кылды.

Хойлар эки семиртилгени алыр болза, оларның баш санын озуп көвүдээш, малдан алыр продукция база хой болур. Сесерлигниң хойжуларын оңу чугулалап коргеш, күскү тулгалаарында түр турумчуй боргеннер.

М. ОНДАР.

ХӨЙ ЧЫЛДАРДА УРУГЛАР АРАЗЫНГА

Ий суурнуң уруглар садынга кире бээрге, назы-харын элээн дөгүй берген, ак халадын кедип алган шалыпкын ажылдап чоруп турар кижини Анна Мыйынчыковна Шактар дээр. Ол 1957 чылдан бээ ында үзүктел чок ажылдап келген. Онаашкан ажылынга ээ-харысалгалыы, бичии чаштарга эптиг-ээлдээ дээш ону кады ажылдап турар оорү болгаш ада-иелер мактаар, хүндүлээр. Ол черле чөптүг үнелел.

Маңаа ажылдап эгелээнининң баштайгы чылдарында поварлап тургаш, ол бичии чаштарга таарыштыр шынарлыг, амданныг чаагай аъш-чемни кылып берип келген. Анна Мыйынчыковна ам нянялап, бичиилерни эки чаңчылдарга кижизидер ажылга төлептиг үлүүн киирип турар. Ооң дежурныйлаан хүнеринде бичии чаштарның удуур, чыдар, ойлаар өрээлдери үргүлүү арыг-силиг турар.

Ол боду суурда база бир үлегерлиг иелериниң бирээзин. Ол үш уругларын болгаш үш оолдарын эртем-билигге ынак, ажылгыр, кежээ кижилер кылдыр өстүрген. Ооң улуг уруглары төрээн совхозунда ажылдап турарлар. Бир уруу кодээ ажыл-агый техникумунда зоотехник болурунга өөренип турар, а хеймери чаа-ла бирги класста өөренип кирген.

Ажыл-ишчи не Анна Мыйынчыковна ажылдап келген үелеринде хөй удаа шаңнал-макталды ап келген. Чоокта чаа база-ла халас путёвка-биле шаңнаткаш, курортка дыштанып чораан. Ол ам ынак ажылында улаштыр ажылдай берген.

Д. АЙР-САНАА.
Тожу район.

«Тыва рембыттехниканың» шак септээр цегинде аныяк мастер Владимир Черепанов — мурнакчыларның одуруунда. Ол ай санында планныг онаалдазын 115—120 хуу күүседип турар. В. Черепанов коллективте дагдыныкчы хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Амгы үеде ол А. Кудрявцевке мергежилиниң чажыттарын харам чокка дамчыдып берип турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы мастер В. Черепанов ажыл үезинде.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

КОЛУНУ ЧЕШТИНМЕС

Ортумак школаның онгу класын доозуп тура, малчын болур күзелин совхоз директизязынга илереткеннер. «Сагыш ышкаш чүве кайдал» дижир болгай, шынап-ла, баштайгы чылында аныяк өг-бүле мал ажылының чыдын чытпас чымыштыг ижинге таварышкаш, үндарап-даа турганнар. Ынчалза-даа өш-ооруңге, башкыларынга бот-боттарынга берген даңгыраа, бижыг созу оларны сорук кирип, бодандырып, бергелерни чаныпсынып чокка ажып эртеринче кыйгырып турган. Даваалар чоорту арга-дружулганы, чаа ажылга чаңчыгышкынны чедип ап, мурнакчыларның одуруунга кирген...

Аныяк малчыннар бо чылын төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 100 анайны оңча-менди камгалап шыдааннар. Оң ышкаш дүк кыргын алыр тирген соонда малчыннаар күзелин совхоз директизязынга илереткеннер. «Сагыш ышкаш чүве кайдал» дижир болгай, шынап-ла, баштайгы чылында аныяк өг-бүле мал ажылының чыдын чытпас чымыштыг ижинге таварышкаш, үндарап-даа турганнар. Ынчалза-даа өш-ооруңге, башкыларынга бот-боттарынга берген даңгыраа, бижыг созу оларны сорук кирип, бодандырып, бергелерни чаныпсынып чокка ажып эртеринче кыйгырып турган. Даваалар чоорту арга-дружулганы, чаа ажылга чаңчыгышкынны чедип ап, мурнакчыларның одуруунга кирген...

Аныяк малчыннар бо чылын төрүүр 100 өшкүге онаалтыр 100 анайны оңча-менди камгалап шыдааннар. Оң ышкаш дүк кыргын алыр планын оранчок ажырганнар. Эрткен он чылдар дургузунда Даваалар мал малдааш, хөйнү көргеп. Чогум оларның чедишкиннери кайнын келгенил? Маңаа чаңгыс-ла күзелден база шыдамык чоруктан ангыда чылдагааннар база бар. Ол дугайын айтырарга аныяк малчыннар удур-дедир көрүшкеш: «Ында чажыт чүү боор, кол-ла чылдагаан — дружулгалыг эштериң арга-сүмезин дыңнап, оон чогуур түңнелли үндүреринэ дижир. Ийе. Даваалар малга кирген баштайгы чылында берге байдалда турарын билгеш, хоочун малчын, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Хуурай-оол Чооду оларның дагдыныкчызы болур күзелин илереткен. Ооң арга-сүмези, эш хууда негелдези аныяктарга дыка-ла аныктыг болган. Хуурай-оол Чаваевич оларның аалынга кээп, херек кырында дузаны көргүзүп, эргежок чугула үүлдерге өөредип турган.

Ам, Даваалар мурнакчы малчыннар бооп, «холу дынзыг, колуну чештинмес» апаргаш, берге үеде дузалаан ачылыг эш-ооруңге, дагдыныкчыларынга ооруп четтиргенин илередип олурарлар. Ылаңгыя Хуурай-оол Чаваевич Чооду биле дуржулгалыг малчын Андрей Имаевич Араваага ыдыг.

Даваларга эштери улуг дузаны чедиргеннер. Ынчангаш олар чыл келген тудум боттарының билиг-мергежилин бедидип, малдаан малының чаңчылдарын биилип, боттарынга хажык чок сагыыр чамдык дүрүмнерни доктаадып, «хаайынга кертип» алганнар. Малды чайгы үеде эки ажаап, күш-деңгелин бедидип алыры чугула дээрзин олар ыяк билгеннер. Чамдык малчыннар чайгы үеде чадагай кажаага малын чаъс-чар, хат-шуургандаа дивес кажаалап хондурар. Чиде-ле бербес болза, ол-ла деп бодаар. А ол-шык, малгаштыг, боктуг кажаа ишти малга кайы хире хоралыг деп? Арганын ан-менн болза, хаядаш, от-сиген аразынга чаглактанып, дүн чарып алгай. А чадагай кажаада мал каяа чаштынып камгаланыптарыл? Ынчангаш малга чайгы үеде чаглактанып серилиг кажааны тудар болза эки-дир деп Даваалар ындыг саналдыг.

Малдың күш-деңгелин уллаттырар дизе, ону шын откарып, суггарар. Даваалар чамдык малчыннар дег малын дүш чедир кажаалап алгаш олурбаатар. А эртенгиниң серииниде терең оттуг одарга чедиргеш, хүнзедир откарар. Ол аразында доктаамал суггарып турары чугула. Ынчаар кадарып, деңгел киирген мал чылдың кайы-даа үезинде семис, шырак болур.

База бир кол чүүл — малдың одарларын дес-дараалашкак солуп, планныг ажыглаары. Ылаңгыя чайгы үеде одарны кайы хамаан чок саза бастырып, шымчым көк чок кылдыр тоймагладып каактар чорук дараазында чылын от-сигенниң байдалынга кончуг хоралыг. Ынчангаш малдың чемнер ажыглаар хиреанн, чер-чурттуң девискээриниң байдалдарын өөренип көрүп турган. от-сигенниң өзер чурумнары-биле холбап, малды кадарары чугула.

Аныяк малчын өг-бүле бо чылын 10 тонна сиген белеткеп аар хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Өшкүүнүң чайгы семиртилгези эрткен чылдыынан эки эрткен. Ам сорулга—кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын хынамчалыг доозкаш, Совет Тыванның 40 чылын төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуўру.

Б. ДОЮНДУП.

Совет Тываның 40 чылынга

СОЛУН КИЖИ

Кады чурттап чоруур улузумга ажыл-ижи, амыдыралчуртталгазы-биле хүндүткелдиг улустарны «ону танывас, билбес кижи чок» деп чугаалаары чаңчыл болу берген. Ындыг хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи-биле кайгамчыктыг чараш, эргиттинмес арга шыпкан, кезиттинмес хөлдер, хемнер чаптылган Тожугга ужуражыр аас-кежиктиг болган мен.

Тожунуң ажыл-ишчи чону боттарының чоргаарланыр кижилерин мурнакчы хойжу, анчы, балыкчы, тудугжу, ивижи дээш-ле, хөй адырлыг ажыл-ижиниң аайы-биле адаарлар. Мээң ужуражып, хөөрешкен кижим үстүнде ажылчын аттарның шуптузунга хамаарылгалыг болурга, Тожу улузу анаа-ла хүндүткел-биле Василий Саңмаевич дээр. Ындыг хөй янзы ажылчын мергежилдиң ыраккы Тожугга тургустунуп, бижыглаттынарынга Василий Саңмаевичиниң улуг салдарны көргүскенин чон чугаалап турар. Тожулар Василий Саңмаевич Тамдын-оолду «колхоз даргазы», «совхоз директору», «кожуун даргазы», «депутат» деп база адап турар. Василий Саңмаевич улус ажыл-агыйындан адырлып, пенсияже үнзедаа, оон олут чок чаңы, оожургал чок чүрээ ам-даа чонуң хайныышкынныг ижинден чарылбаан. Тожулар ынак черинiң ажыл-ишчи чедиишкиннерин, мурнунда турар сорулгаларын Василий Саңмаевичиниң белеткээн «Одүгенник» аялгазы-биле эгелээр радио дамчыдылгазындан улуг сонуургал-биле дыңнап турар.

Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурда Чөөн-Дыт деп булуң бар. Ында ам-даа оранчок истелип арткан эрги бугa орну бар. Чоогунда алаактан суг үндүрүп, оргу шөлче буганы казып келген кижини Ховалыг Намзырай дээр. Чаңгыс чер чурттугларның аразындан Намзырай бир-ле дугаар, бугa дамчыштыр ховуже суг эккеп, кургаг чыткан кур, эмдик черни суггаргаш, тараа тараан кижи болган. Намзырайның соон эдерип, араттар ол буганың суун ээлчежип ажыглап тургаш, тараа тарып эгелээнпер. Ынчан улус бугa ээзининг суун ажыглап, боттарынга баштайгы чер ажылының мергежилии шингээдип тура, Намзырайның адын дорт адаарындан эпчоксунгаш, чонунуң чаңчылы-биле оон адын ойзу шолалап алганнар. Ынчангаш буганың ээзи Бугалдай деп аттыг болган. Чогум-на ол аттың тывылганы-биле чангыс чер чурттугларының чамдыызы Бугалдайның шын ады Намзырай деп билбес чораан. Бугалдай бугазы ам-даа адын ышкынмайн артса-даа, оон ээзиниң төөгүзүн чамдык кижилер билбес.

Бугалдай, шын ады-биле Ховалыг Намзырай дээрзи, Василий Саңмаевич Тамдын-оолдуң төрээн адазы Ховалыг Саңмаанаң адазы-дыр. Бугалдайның бугазының ачызы-биле кургаг черже сугну үндүрүп, тараа тарып эгелээн база бир кижи Түлүш Чалаң-оол болган. Ол аныяк шаандан кончуг шевер кижи чораан. Чоок кавының эзер, чүген, оттук, бижек кылыр, өг ыяжы чазаар үс-шевер кижизи ол турган. Чер чарар баштайгы ыяш, ооң соонда демир андазыннар бистерин Чалаң-оол кылып эгелээн. Улус, буга каскан Бугалдай ышкаш, Чалаң-оолду Дарган-оол деп адай берген. Ынчангаш чаңгыс чер чурттуглары хоочун дарганның адын шын ады-биле эвес, а шолазы-биле Дарган-оол деп биле берген. Дарган-оол, шын ады-биле Түлүш Чалаң-оол дээрзи Василий Саңмаевич Тамдын-оолдуң төрээн иези Түлүш Седиптиң адазы-дыр.

Арыг-Бажының араттары чер ажылынче улуг күзели-биле кирип, 1920 чылдарның төнчүзүнде, 1930 чылдарның эгезинде төрээн черинге чер ажылын шору сайзырады бергенде, улустуң ажылын хуваар Комиссар деп кижи тыпты берген. Комиссар бугалар суунуң хуваалдазын, чер чарын киреринiң сайгарылгазын кылып, ажыл организастаар кол кижи ол турган. Араттар, чер ажылынга чурумчудулга кылып алыр сорулга-биле, бугалар ажыглаар, тараа тарыныңың талазы-биле тускай комиссия тургузуп алган турганнар. Ук комиссияның даргазын улус Комиссар дээр. Ол аттың эдилекчизи бодунуң адазы Ховалыг Саңмаа болганынга ынчан бичии эр хөлчок амырап турган. Тамдын-оолдуң ада-иези Саңмаа биле Седип төрээн черинге революстуг эргечагырга тургустунарга-ла, хире шаа-биле хөй-нийти ажылынга киржип эгелээннер. Оларның идепкейи, кайызы-даа ТАРН кежигүниери апарганда, улам бедээн. Адазы 1930 чылдарның эгезинде бижик өөренип алгаш, Төрээн черинге бижик билбес чорукту чок кылыр дээш хөй ажылдарны чорудуп, чер ажылын сайзырадыр комиссияның ажылын шимчегир удуртуп, төрээн черинге баштайгы нам даргазының хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турган.

Төрээн черинге хүндүткелбиле Комиссар деп ададып чораан Ховалыг Саңмаа биле намчы Түлүш Седип чеди оолду өстүрген. Оларның дөртү чажында-ла бүрлүп калган. Арткан үш оглу: улуу Дамбадаа, ортуну Тамдын-оол-даа, хеймери Дугаржап-даа бичизинден-не ажылгыр, өөренинчел, шимченгир, дыңнангыр оолдар болган.

Комиссар Саңмаа нам үүрүнүң даргазы турган, бөлүк араттарны эвилелдеп, төрээн черинге баштайгы М. И. Калинин аттыг колхозту организастаан. Колхозтуң баштайгы үндезилекчи даргазы Комиссарның бодунуң улуг оглу Дамбаа болган.

В. С. Тамдын-оолдуң дунмазы Дугаржап база улуг акызының соон эдерип, чон мурнунга хөй ажылдарны кылган. Улуг-Хем районнуң девискээринге баштайгы организастаттынган Маленьков, Димитров, Жданов аттыг колхозтарны даргалап, төрээн черинiң сайзыралынга үлүг-хууну киирген. Ам ол колхозтар турган черлерде—Хендергеде Жданов аттыг совхоз, Арыг-Бажында «Улуг-Хая» совхозтуң салбырлары быжыгып, сайзырап турар. Алексей Саңмаевич Дугаржап хөй-чылдарда ажылагый удуртулгазынга, партия, совет органнарга ажылдап чораш, пенсияже үнзе-даа, күш-ажылын кагбайн, төрээн чери Арыг-Бажында ажылдап, чурттап олурар. Үре-түңнелдиг күш-ажылы дээш чазактың орден, медальдары-биле, республика, район удуртулгазының хүндүлүг бижиктери-биле хөй удаа шаңнадып келген.

Төрээн черии чаагайжыдар херекке Комиссар Саңмаанаң ортун оглу Тамдын-оол база бедик үлүг-хууну киириштирген.

1957 чылда партия колхозтарыны удуртур кадрлар-биле быжыглаар дээш үжен муңчуларны кыйгырган. Ол кыйгырыгны Василий Саңмаевич дораан хүлээп ап, көдээ ажылагыйны сайзырадырынга боттуг дуза көргүзери-биле колхоз даргалай берген. Тожунуң «Совет Тыва» колхозту ол үр үеде удуртуп келген. Ооң соонда «Тоора-Хем» совхозту директорлаан. Чон В. С. Тамдын-оолдуң ажыл-ишчи мөзүшынарын бедии-биле үнелээн. Ол ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутадынга сонгуттуруп, чонунуң бүзүрелин быжыы-биле бадыткан чораан. В. С. Тамдын-оол 1967 чылдан бээр Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур.

В. С. Тамдын-оол 1956 чылда Москвага болган Профэвилелдериниң Улуг хуралынга Тываның ажылчын аңгызын төлээлеп чораш, Кремль ордузунуң бедик индиринден сос ап, чүве чугаалаар аас-кежиктиг болган.

Тываның эң-не каас, чараш булунарының бирээзинге чеде бергеш, кижи Тожунуң чонунуң Улуг Ленинге кайы хире ынаан эскерип каар. Район төвү Тоора-Хемде эң-не көскү дөң кыры черде Владимир Ильичиниң бедик тураскаалы кайгамчык каас кылдыр шиметтинген турар. Совет кижилерге чүүден үнелиг ол овур-хевирни маңаа тургузарының дугайында чонунуң негелде-дилээнге бир дугаар үнүн каттыштырган кижилериң бирээзи ынчангы кожуун даргазы В. С. Тамдын-оол болган. Тожунуң аалчылары ак-көк хөлдүг, айырак чечектиг Азасче далажыглар. Олар Василий Саңмаевичиниң хөй чылдарда үре-түңнелдиг удуртуп келгени «Тоора-Хем» совхозтуң төвү Адыр-Кежиг суурнуң кол кудумчузун өрү бар чораан, Азас ортумак школазының чанында Владимир Ульяновтуң, оон ырак эвесте Культура базыңының мурнунда В. И. Ленинниң тураскаалын сонуургап көөр. Бо үеде чурттуң улустары социализм биле тайбың чарылбас деп көрүп турар. Ол дугайын эрткен неделяның болуушкуннары бүзүредилдин-биле көргүзүп турар.

Оларның эң чугулазы — СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ю. В. Андроповтуң ГФР-ниң бундестагының бөлүк социал-демократ депутаттарынга харыызы бооп турар. Барыынгерман «ногааннар» партиязының парламент бөлүүнүң медеглелинде совет удуртукчунуң кылган саналдары «боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадыр болгаш боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле чугаалажыышкынынарга эргилдени чедип алыры дээш эң идепкейлиг болгаш шинтпирлиг хөделиишкиннерни кылырының тодаргай программазы-дыр деп үнелеп көрген.

Совет Эвилели өске социалистиг чурттарның деткимчези-биле Европага ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерин дыка хөй, үш катап кызырары болгаш ындыг чепсектериң чаа хевирлерин моон соңгаар аңаа тургуспазы дээш туржуп турарын Ю. В. Андроповтуң факт-барымдаалар-биле көргүскенин даштыкы солуннар демдеглеп турар.

Женевада совет-америк чугаалажыышкыннарда Совет Эвилели ак сеткилдиг болгаш шынчы дугуржулганы чедип алыр дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылып турарын политиктиг хайгаараакчылар демдеглеп турар.

Социалистиг чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң делегей база идеологтуг айтырыглар талазы-биле секретарьларының сентябрь 20-де Москвага болган төвүлел хуралы тайбыңны быжыглазарының болгаш ядролуг дайынны болдурбазының сорулгаларын чугаалажып көрген. Ооң киржикчилери Женевага дең эргеге болгаш бир домей айыыл чок чоруукка үнделээш, Европаның улустарының күзел-соруунга дүүшкей кайы-даа талага таарымчалыг дугуржулганы чедип алырының дугайын чугаалажыышканын ооң дугайында даштыкы солуннар бижээш, демдеглеп турар. Делегей байдалын улам-на дүшкүүредир болгаш боттарының ракеталыг планнарын боттандырарын чедип алыры-биле империалистиг бөлүктериниң, хамыктың мурнунда америк империализмниң ончүк-чөңгээлиг үүлгедиишкиннеринге шинтпирлиг ойтур шавыышкынны кылырының чугулазын ол төвүлел хуралдың киржикчилери онзалап демдеглээннер.

Ю. В. Андроповтуң харыылары болгаш төвүлел хуралдың түңнелдери-даа тайбыңче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин соксадырынче, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарының чайгылыш чок үүкүл турарын база катап бадыткааның солуннарның үүлдеринде демдеглеп турар.

(СЭТА).

К. Маркстың болгаш В. И. Ленинниң шынчы өөреникчизи, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң көскү ажылдакчызы, Болгарияның Коммунистиг партиязының башкызы болгаш баштыңчызы Георгий Михайлович Димитровтуң (1882—1949) ады алдарның болгаш маадырлыг чоруктуң херели-биле чыриттынган. Димитровтуң 1933 чылда Лейпцигке эрес-маадырлыг болганын кижи төрелгетен кажандаа утпас. Германияның коммунистиг партиязынга болгаш Коммунистиг Интернационалга удур гитлержилерниң нүүлдеп тургаш эгелээни суд үезинде ол фашизмге мораль-политиктиг баштайгы улуг согугну берген.

Эрге-чагырганы күш-биле хавырып алган гитлержилер рейхстагты өрттеткен деп меге нүүл-биле Димитровту 1933 чылдың мартта тудуп хоругдаан. Фашистиг судка Димитровтуң бодун канчаар ап турганы, чаныш-сыныш чок диңнээн ооң талазыңче хөй-хөй кижилерни, коммунизм деп чүл деп чүвени угаап билбээннерни-даа хаара туткан.

ЧУРУКТА: Г. М. Димитров.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Днепр дээш тулчуушкуннуң 40 чыл болганынга

ГЕНЕРАЛ БИЛЕ АНАА ДАЙЫНЧЫ

Украин ССР. Олар ийилээ Киевте чурттап, фронтучу найыралын уламчылап, ужуражып турарлар. Генерал-лейтенант Михаил Корнеевич Пилипенко биле анаа дайынчы чораан Алексей Петрович Стахорский чаңгыс полкка тулчуп чораан чаңгыс харлаштар. Олар—Мурнуу-Барыын фронтунуң 163-кү дивизиязының чаңгыс батальонунуң дайынчылары, Совет Эвилелиниң Маадырлары. Ол хүндүлүг бедик атты олар Лютеж плацдармынга 1943 чылдың сентябрьда Днепрни кешкени дээш алганнар.

Дайын соонда хөй чылдарда Алексей Петрович Стахорский хем транспортунга капитаннап, тайбың Днепрлеп дүрген чоруур «Ракеталарны» эжиндирип келген. Ол ам пенсияда.

Михаил Корнеевич Пилипенко — Киевтиң М. И. Калинин аттыг харылзааның дээди шериг училищезиниң начальныгы.

ЧУРУКТА: генерал-лейтенант Михаил Корнеевич Пилипенко биле анаа дайынчы чораан Алексей Петрович Стахорский Лютежте эрги шериг оңгузунуң чанында.

Ю. МОСЕНЖНИКТИҢ болгаш В. РЕПИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СОЦИАЛИЗМ — ТАЙБЫҢ

Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүне бодунуң тургустунганының баштайгы хүнүнде-ле Тайбың дугайында декретти үндүрген. Оон бээрле бүгү чурттуң улустары социализм биле тайбың чарылбас деп көрүп турар. Ол дугайын эрткен неделяның болуушкуннары бүзүредилдин-биле көргүзүп турар.

— Ындыг магалыг аас-кежиин дузалаан Улуг Ленин башкыга, оон тургусканы Коммунистиг партиязынга четтирдим дээр мен—деп, Василий Саңмаевич чугаалап турар. Улуг совет ог-бүлеге каттышкаш, чаа-ла 40 чыл болуп чоруур Тыва черивиске Ленин, партия деп сөстерин кайы хире эргим болгаш чоогун эскербес арга чок.

К. НАТПИЙ-ООЛ.

ЧОННУҢ ЭМНЕЛГЕ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлеринге дүүштүр ажылчы чонну эмчи дузазы-биле канчаар хандырып турарының дугайында районнуң төп эмнелгезиниң кол эмчизи Ю. И. Кузьминниң илеткелии дыңнап, чугаалашкан. Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чонунга эмчи дузазын көргүзер талазы-биле чамдык тодаргай ажылды ында кылып чоруткан.

Төп эмнелгеде аарыг кижилерни чыттырып эмнээр 365 орунныг эмнелге чери болгаш бир ээлчегде 200 кижи хүлээп алыр поликлиника чонга бараан болуп турар. Ол ышкаш районда бир участок эмнелгези, тос фельдшер пунктузу, алды медпункт болгаш уругларның сүт кухнязы бар. Ана» чергелештир санитар-эпидемиологтуг станция, кеш аарыгларының 35 орунныг диспансери ажылдап турар.

Эмчилер аарыг кижилерниң хүлээп алышкынын экижидер дээш бүгү аргаларны ажыглап, хүлээп алышкынга келген көдээ чурттакчыларга, малчыннарга, механизаторларга таарымчалыг байдалды тургускан. Эмнелге-профилактика ажылдарының комплекстиг планы ажылдап кылдыгган. Ай санында янзы-бүрү темаларга эмчи ажылдакчыларының конференцияларын эрттирип база эмчилер төвүлелин чыылдырып турар.

Район эмнелгезиниң дээди эртемниг эмчилер-биле хандыртынганы 90 хуу, а ортумак тускай эртемниг медицина ажылдакчылары-биле—94 хуу. Бо чылдың баштайгы чартыынган эгелээш, район поликлиниказы чаа хүн чуруму-биле ажылдап, эмчилер аарыг кижилер хүлээп алышкынын суббота хүнинеринде база чорудуп турар.

Чедиишкиннерге чергелештир чурттакчы чонну эмчи дузазыбиле хандырарында шынгыы четпестер ам-даа бар болуп турарын бюрога демдеглээн Районнуң төп эмнелгезиниң салбырлары, участок эмнелгезин санитар-эпидемиологтуг дүрүмнерни сагывайн турар. Божулга, халдавырлыг аарыглар болгаш соматика салбырларында аңаа келген кижилерниң санитарлыг хүлээп алышкынын, аарыг кижилерни дезинфекциялаарын чорутпайн келген. Чыдар өрээлдерниң арыг-шевери куду деңнелде. Медицина херекселдерин стерилизастаарын эрең гей чорудар фактылар бар.

Салбырларның орун-дөжек херекселдери-биле, улуг кижилериң болгаш бичии уругларның тускай эмнелге хеви-биле хандырылгазы четче эвес. Халаттар чедишпес. Чыттырып эмнээр салбырларда дезинфекция камеразын амдыгаа чедир тургуспаанындан, чымчак дериг-херексел болгаш оруи херекселдери чогуур арыглаашкынны эртпейн турар. Чылыг суг дамчыдылгазы чок. Соок суг безин чамдыкта үстү бээр. Иштики хептя чүп, дезинфекциялаары үзүктелип турар.

Көдээ суурларда эмнелге пунктулары эмнелге херекселдери-биле четче хандыртынмаан, чамдык чугула эмнер база чедишпес. Эмнелгелер ажылдакчыларының талазындан аарыг кижилерге эптиг-, ээлдек эвес болур чоруктар база тургулаан. Өкпе, бруцеллёз, вирустуг гепатит аарыгларының профилактиказын чедир чорутпайн турарындан чурттакчы чонуң аразында ол аарыглар удаа-дараа таваржып турар.

Үстүнде адаттыган четпестерни дарый чайлатпышаан, ажылчы чонуң эмчи хандырылгазын экижидерин район эмнелгезиниң администрациязынга, партия, комсомол, хөөнити организацияларынга бюродан даскаш, эдериниң хуусаазын айыткан.

К. МОНГУШ.
«Шынның» корреспондентизи.

МЕГЕ ТАЙЫЛБЫР

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Өнүчк-чөңгээлерин соксатпайн, Каттышкан Штаттарның Совет Эвилелиниге хамаарыштыр агаар шпионажын чорудуп турганы бүгүдеге билдингир.

Совет Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Сибирьниң кырынга разведка ужудуушкуннарын америк самолёттар 30 чылдарның аргузунда үргүлчүлеп турар. Бо бүгү таварылгаларда олар Совет Эвилелиниң кызыгаарын үреп кирип турарлар. Шак мындыг шпион үүлгедиишкиннерге киржип турган «Сан-Франциско икземинер» солуннуң корреспондентизи Д. Александер ол дугайын билинген.

Кызыгаарны үрээрйн мегелеп хоруп-даа турган болза, биске совет объектилерниң «чуруу чокта баазаже ээп келбес» деп дужаалды берген турган деп, Д. Александер бижип турар. Ынчангаш разведчик самолёттарны совет агаар делгеминче ыдалап кирип турганы чажыт эвес. Соңгу доштуг океанда Врангель ортулуундан эгелээш Куриль ортулуктарынга чедир делгем районнуң девискээриниң дугайында информацияны чыыр онаалганы ооң чораан разведка самолёдунуң экипажынга дааскан турган деп, автор дыңнадып турар.

Америк журналистиң бодыңналыглары мурнуу-көрей самолёт бодунуң угланышкынынан 500 километр чедир эгтеш, ССРЭ-ниң агаар делегминче анаа эвес шургаан дээрзин бадыткап турар. Мурнуу-көрей авиакомпанияның совет кызыгаарны үрээн черинге ол боду ындыг чергелиг ажылдарны кылып чорудуп турганын Д. Александер демдеглеп турар.

Ак бажыңның ээзи бо чорук дээш харыысалганы Совет Эвилелинге онаарын оралдажып, чүге Каттышкан Штаттар самолёттуң бодунуң угланышкынынан үнгеш совет кызыгаарны үрээнин биле тура, ол халапты болдурбас дээш чүге хемчег албааныл деп айтырыгга харыыны бербейн, АКШ-тың президентизи Рейганның мурнуу-көрей самолётка хамаарыштыр меге чулчуруушкуннарын америк бөлүүн чон ынчайгаш буруу шаап турар. Үрелик-даа эвес, бедик класстың ужудукчузу башкарган самолёт совет агаар делгеминче чүге ынчаар ханылап кирип келгенил деп, Оклендадан номучкчу Кун Кин Хуан «Трибюн» солунче бижээн. АКШ самолёттуң ужудуушкуун хайгаарап турган хөрезинде, ол дугайын чүге сагындырбааныл? Тайбыңга ынакшылдыг совет болгаш америк улустарының аразында бот-боттарынга бүзүрешпес чорукту тургузуп турар Рейганның хоозун чулчуруушкуннарындан совет улус дугайында мээң бодалым өскерилбээн. Орус чон Рейганның чайган селемезиңден камгаланыр ужурлуг дээрзин чагаада бижээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Нейшн» журнал мурнуу-көрей самолётка хамаарыштыр Рейганның администрациязының шуугаазыннарын меге деп санап турар. «Бистиң баштыңчыларывыс чулчуруушкуинга ынак дээрзин билир бис. Олар биске Вьетнам, Кочинос мугулдур дугайын мегелээн. Олар Камбоджа, Ангола болгаш Никарагуа дугайын, «У-2», «РС-135» самолёттарның разведка ужудуушкуинарының болгаш «Уотергейт» дугайында мегелээннер».

Бо болуушкуину Рейган Барыын Европага ядролуг чепсекти болгаш ядродуг ракеталарны тургузар программаны калбартырынче ыдалаарынга ажыглаар бодаан. Бо дээрге айыылдыг халапты өөскүдер дээн бодал чок политик-тир деп, «Нейшн» демдеглеп турар.

МИНИСТЕРСТВОНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). АКШ-тың Ливанда дайынга киржилгезин ВСР-ниң даштыкы херектер министерствозу буруу шапкан. Каттышкан Штаттарның хеделиишкиннери Ливанның тускай догуинаан чоруун каржызыбиле үреп турар болгаш Чоокку Чөөн чүкке болгаш бүгү делегейге дүшкүүрлүг байдалды чидиглендирип турар дээрзин ВСР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң ында парлаан медеглелинде айтып турар.

Бо бүгү АКШ-тың араб чурттарның херээнче холгаардаар чоруунуң калбарганын, Ливанның патриоттуг күштеринге болгаш Палестин удурланыышкын күштеринге удур чорудуп турар үүлгедиг болуур.

Вьетнам Социалистиг Республика АКШ-тың шериг авантюразын доп-дораан соксадырын негээн. Америк империализмге болгаш сионизмге удур боттарының хамаарышпас чоруу болгаш национал эргелери дээш демисежип турар ливан, палестин болгаш өске-даа араб улустарны ВСР-ниң чаза, вьетнам улус деткип турар деп документиде айыткан.

ДАМАСКИДЕ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫН

ДАМАСК. (СЭТА). Йемен социалистиг партияның ТКның Чиргине секретары, Дээди улусчу чөвүлелдиң президиумунуң даргазы, Йемен Улус Республикаңың премьер-министри Али Насер Мухаммед Сиңняже аян-чорук кылып чораш, САР-ның президентизи Хафез Асад-биле чугаалажыышкынарны кылган.

Дамаскиден ужуп үнер деп тура чугаалажыышкынар үезинде Ливанда байдалды чугаалашкан дээрзин А. Н. Мухаммед медеглээн. Араб улустарның айыыл чок чоруунга кыжанып турар девискээрде америк шериг киржилгезинiң чүңнелинде мындыг байдал тургустунган деп, ол айыткан. Чугаалажып турар айтырыглар талазы-биле ийи таланың бодалдары дүүшкек болган. Дамиселге национал-депшилгелиг бүгү араб күштерни мөөңнээри чугула болгаш ооң делегейниң револючу күштери-биле Совет Эвилелиниң башталгазы-биле чоруур социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы калбартыры эргежок чугула дээрзин чугаалажыышкынар үезинде демдеглээнин А. Н. Мухаммед чугаалаан. Чүгле бо таварылгада империализмниң болгаш сионизмниң халдаашкынынга удур араб улустар чедиишкинниг туржуп шыдаар деп, мурнуу йемен удуртукчу демдеглээн.

Дамаскиге чугаалажыышкынар үезинде палестин удурланыышкын шимчээшкинiниң болгаш Ливанның национал-хосталгалыг шимчээшкинiниң удуртукчулары-биле чугаалажыышкынарны кылган деп, А. Н. Мухаммед дыңнаткан.

ЧҮГЕ УШПАЙН БАРГАНЫҢАР ОЛ, ДЭЭРГИ НИКСОН?

АКШ-тың президентизи чораан Никсон мурнуу-көрей лайнерге чагыдып алган олуңдундан самолёт ужуп үнер мурнуу чарыында ойталаан деп, «Квик» журнал дыңнаткан.

Мурнуу-көрей самолёттуң өнүчк-чөңгээзин канчаар белеткеп турганының дугайында улам-на чаа-чаа фактылар билдинип турар. Ынчалза-даа хөй айтырыгларга, оон иштинде эң чугула айтырыгларга, харыы алдынмаан.

...Майнда-Франкфурттан чоруур деп тура, аэропорттан «Квиктиң» чаа номерин садып алдым. Халап дугайын неделяда бир үнер ол журнал делегеренгей бижээн. Колдуунда өске солун-сеткүүлдерде бижиттинген чүүлдерни катаптаан. Ынчалза-даа чүүлде бир абзацты сонуургавайн баар аргам чок болду.

Ук самолётка Ричард Никсон ужар турган деп, «Квик» бижээн. Аңаа бирги одуругга Б-2 дугаар олутка билет чагып каан, ол конгрессмен Л. Макдональдтың чанынга олурар турган чүве-дир. Ынчалзажок самолёт ужар бичиле мурнунда мурнундагы президент аңаа олурбайн барган.

Чүге?

Журнал харыы орнунга хөй точка салып каан. Ынчалзалаа мени үдеп турганнар харыыны дораан тыпкан, оон ангыда «Квик» ол темага чүге тайылбыр бербээнин база билип кааннар.

— Билдингир чүве ышкажыл—деп, Тайбыңның немец чөвүлелиниң кежигүнү Клаус Фрюгсон бодунун аанакайын чаны-биле изигленi аарак чугаалады.—Тускай албан черлери Никсонга чугаалаан. Олар ону кызыл-дустадып диттикпээн-дир—президент чораан кижи ышкажыл! Ындыг болганда ол хамык чүвени мырынай эгезинден бээр билир турган чадавас.

— Ындыг дээрзинге чигинмес мен—деп, Франкфурт журналист Гюнтер Грюссем, ук чүүлдү төндүр номчупкаш, чугаага киржи берди.—«Квик» —медээ тывар талазы-биле шыырак журнал чүве. Оозубиле харын көөргеттинер-даа улус, өске солун-сеткүүлдерге үнмээн бо медээни номчукчуларга бергени ол-дур. Ынчалза-даа ону кедергей сонуургадыр кылдыр берип диттикпээн—факт шуут шын хире! Бо дээрге пассажирлерни мередилдиң-биле база өжегээр чайлаш чок өлүмче чорутканының арыг бадыткалы болуп турар ышкажыл.

Мээн чугаалашканым барыын-терман кижилернин оозу чөп хире. Президент сандайынга олуруп тура, Ричард Никсон ТРЭ биле болгаш өске америк ведомстволарның «плащ болгаш бижек рыцарьлары»-биле сырый, бир демнiг хеделип турган болгай. Ужудуушкун мурнунда «буянныг чаагай эрги үе» аңаа эглип келбээн бе? Харыыны чүгле ол боду берип болур. Артында-ла ол оон эрге-ажыктарынга дүгжүп турар: хөй-ниитиниң бодалынга Р. Никсон бүжар-бак, чиирткем кем-херек үүлгедиишкинiниң киржикчизи чыгыы болуп билдинип келген.

Ак бажыңның мурнундагы баштыңы самолётка чүге үшпайн барганын өске кандыг-бир чылдагаан-биле тайылбырлап болур болбайн аан. Чижээ, үшпас деп бодай берген. Азы кадыы бакыраан. Азы «Квик» чазыпкан. Азы...

Черле харын ындыг болур чадавас. Ынчалза-даа дээрги Никсон чүү дээрин маналап. Чүге ол ынчан үшпас деп шиитпирлээнил, ону Никсон совет улуска, чүгле оларгадаа эвес, канчаар тайылбырлаар эвес.

Михаил ОЗЕРОВ.
Майн-Франкфурт — Москва
(«Советская Россия» солундан).

СОВЕТ-МООЛ НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫТКЫЛАНЧАК КӨРГҮЗҮҮ

Хөгжүм-шин театрынга моол артистериниң концертиниң үезинде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Моол Арат Республиканың Баян-Ульгий аймактың хөгжүм-шин театрының артистериниң концерти найысылал Кызылга эрткен дыштаныр хүннерде болган. Республиканың хөгжүм-шин театрының залын долдур чыылган чон аалчыларының көргүзүг бүрүзүи чылыы-биле уткуп турган.

Аймактың культура килдизиниң эргелекчизи Бушатай улы Мурат болгаш хөгжүм-шин театрының директору Туси улы Меймеш олар мынчаар чугаалааннар:

—Тывага келгеннивис баштайгы хүнден эгелеп найыралчы чылыг хүлээп алыышкын-биле чон бисти уткуп турарынга ооруп четтиргенивисти театрның коллективиниң мурнуудан илергейлеп тур бис.

Баян-Ульгийниң театры мында ийи дугаар келгени бо, мооң мурнунда 1965 чылда база Тывага, 1980 чылда Дагы-Алтай автономнуг областка чоразывыс бистиң коллективке уттундурбас ооруш-күлүг болуушкун. Театрның артистериниң репертуарында улустуң болгаш амгы үениң ырлары, танцылары. Казах, моол, орус, тыва улустуң ырлары, аялгалары. Бистиң аравыста МАР-ның алдарлыг артизи Жакей кызы Хаду, театрның хоочун солистери Ж. Сахи, С. Жалел олар база бар. Совет улус-биле найыралчы харылзаа бижыгып турарынга ооруп, СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге ооруп четтиргенивисти илергейледивис— деп, бистиң аалчыларывыстың удуртукчулары чугаалап турдулар.

Совет улус-биле моол чонуң найыралының дазылы ханы болгаш бижыг. Чүс-чүс чылдарны эртип, сайзыраң келген чонуң культуразы ооң херечизи. Казах, моол, орус тыва дылдарда ырлар, аялгалар куттулуп-ла турган.

Моол Арат Республиканың алдарлыг артизи Жакей кызы Хаду «Казах вальсты», «Авай» деп тыва ыры күүсеткенин көрүкчүлер динмиттиг адыш часкашкыны-биле үдээн. Казах улустуң ыры «Акбакай», тыва улустуң ыры «Допшулуурумну» Х. Насиретхан домбрага ойнавышаан, сергек-эрес ырлай бээрге, канчап черле сонуургавас боор, көрүкчүлер динмиттиг адыш часкап, спенаже катап-катап чалаан.

Театрның солизи С. Жалел көрүкчүлериң сеткил-чүрээн хайындырган. Е. Брусиловскийниң «Кыз-Жибек» деп операзындан Шегениң арнызын болгаш тыва улустуң ыры «Декей оону» солист күүсеткен соонда көрүкчүлериң дилээн ёзугаар база бир ырны артист ырлаан.

Солист Ж. Сахиниң арыг өткүт үнү кыңгырткайның, чаңгыланың үнерге, көрүкчүлер улам таалап, сеткил ханган.

Тываның чонуң ыланғыя танцы күүселдезинге сонуургалдыны билир бис. Өңнүктериниң күүселдезинде «Уриянхай танцы», «Худонда аныяктар», «Домбра-биле танцы» деп танцылар көрүкчүлериниң сеткилинге таарышкан. «Оиза-ла, чараш-ладыр» — дээн магадаан, кайгаан макталдың сөстери көрүкчүлерден дыңналып турган.

Казах улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң программазы ёзулуг-ла байлак, чараш болган. Домбра, допшулуур, кобуз, сыбызге.

Үрер херексел — сыбызгеге Х. Калек, домбрага М. Райхан ойнай бээрге, зал шыпшың-на баргаш... Кобузтуң үнү тыва бызаанчы-биле төрелдешкек, артист М. Малгеждар «Хентэйниң дагаарында» деп аялганы күүсеткенин көрүкчүлер таалап дыңнаанар.

М. Тулебаевтиң «Биржан биле Сара» деп операзындан үзүндүү хор болгаш танцы бөлүү казах улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң үделгези-биле күүседип ойнаныр, кызылчылар сонуургап, динмиттиг адыш часкап, байырлашкыннар.

Өңнүктериниң концертиниң номер бүрүзүн санап-мактап, хөйүү чугаалап болур.

Концерт соонда моол артистерге байыр чедиришкинниг партия, совет органнарының харысалгалыг ажылдакчылары кирипкен. Культура министриниң оралакчызы В. В. Оскалоол чүве чугаалаш, суй-белекти моол театрның төлээлеринге тывыскан. Баян-Ульгий аймактың культура килдизиниң эргелекчизи Б. Мурат харыы сөс ап, чүве чугаалаш, чылыг уткааны дээш, ооруп четтиргенин илергейлээн.

ӨҢНҮКТЕР-БИЛЕ КАДЫ

Моол театрның артистери-биле бир дугаар ужурашканым бо болгай. Ам артындала меңээ даалга берген: акыдыңма коллективтиң концертиниң башкарыкчызы Ж. Сахиге дузалажыр база очулдуруп башкарыкчылаар болдум. Моол өңнүктер-биле танижып чугаалажып алгаш, концертти эки башкарарын дыка-ла кыскан мен, арай сүрээдеп-даа турдум. Ынчалза-даа моол артистер-биле, чаа өңнүктерим-биле, ажылдаары меңээ солун болду.

Моол Арат Республиканың Тыва-биле кожа-хелбээ Баян-Ульгий аймактың уран чүүлү — ырылары, танцылары, дылы бистиңге дыка чоок, дөмейлешкээ хөй-дүр. Чонуң социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг культуразы чечектелип, сайзыраң, улустуң найыралын улам-на бижыглап, бот-боттарын билчириниң дүлгүүрү болуп турарынга бистер уран чүүл ажылдакчылары ооруур-дүр бис.

Баян-Ульгий аймактың театрының артистери-биле танижып ап, чаа өңнүктерлиг болдум. Танцы болүүнден аныяк артистер Кумужан, Кашпа олар-биле найыралдажып, адрестериниз-биле солчуп алдывыс. Театрның хоочун солистери, МАР-ның алдарлыг артизи Ж. Хаду, солист, концерттиң башкарыкчызы Ж. Сахи-биле чугаалажыры меңээ аяжок солун болду. А. Пахмутованың «Бичии чер», А. Островскийниң «Россия болгаш Монголия» деп ырларның күүседикчизи солист Х. Сахарияның ырларын магададым, ол боду аңгы-аңгы дылдар кырында хөй ырларны билир, солун кижи болду. Чугаавыс ыдыг-ла кончуг билишпес-даа болза, өңнүктериң сеткил-сагыжы бистиңге чоок, найыралывыска ол шаптык болбас.

Тываның кайы-даа районнарынга баарга—Шагаан-Арыгга, Кур-Чер, Каа-Хем суурларга, Хандагайтыга моол артистерни чон кончуг чылыы-биле уткуп ап, оларның концертин улуг сонуургал-биле көргенин сеткил ханың чугаладылар. Кодээниң мурнакчы малчыннары, бот-тывынгыр артистер база моол өңнүктер-биле беседалажып ужурашканнары-даа бар.

Г. МУНЗУК,
республиканың хөгжүм-шин театрының артизи.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМ УНИВЕРСИТЕДИНИҢ КИЧЭЭЛДЕРИНИҢ ЭГЕЛЭЭРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП обкомунуң марксизм-ленинизм университединиң кежээки салбырының бирги болгаш ийги курстарының дыңнакчыларының кичээлдери октябрь 3-те кежээкиниң 18 шакта СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болур.

«АЯН» ЯСЛИ-САД

Ясли-садтарга кижизидилге ажылы улус чырыдыышкын системазының эге чадазы. Бо черлер өг-бүле-биле кады уругларның коммунистиг кижизидилгезин база оларның школага киреринiң белеткелин хайдырар. Үштен алды харга чедир уруглар чаңгыс коллективти тургузар. Олар чоок харылзааны тудуп, хөй янзы оюн-тоглааны ойнап, кордүнген программа ёзугаар өөренип, чараш мозу-шынарга кижизиттинер. Ынчангаш болганда ажылдың үре-түңнелдии —кижизидилгениң шынарындан кол хамаарыр.

Школа назыны четпээн уругларны интернационализмге, Совет патриотизмге база Төрээн чуртунга ханы бердинген чорукка болгаш дайынчы,' күш-ажылчы чаагай чаңчылдарга кижизидери—чүүң-даа мурнунда башкыларның хүлээлгези. Бистиң Бай-Тайга районнуң «Аян» ясли-садының кижизидикчи башкылары бо ажылче чугула сагыш салып турар. Чижээ, кижизидикчи башкылар Ч. Байыр-оол «Уруглар садтарынга атеистиг кижизидилге болгаш ооң чамдык хевирлерин», Е. Маады «Уругларның күш-ажыл кижизидилгези», Е. Хомушку «Уругларның ажыы-чаң болгаш мөзү-шынар кижизидилгези» деп темаларга ажылдарны чорудуп турар.

«Аян» ясли-садта 125 уругну дөрт болукке хувааган. Оларны назы-харының айыбиле сес кижизидикчи башкы өредип турар. Чогум башкы кадрлар-биле четчелеттинген. Кижизидикчи башкылар ортузунда «Кичээлдерни көргүзүг материалдарлыг, бедик уткашынарлыг, чаа чогаадыкчы арга-биле эрттирер», наңылар ортузунда «Эң эки арыг-шевер дээш» деп чарышты организастаан. Ооң негелдемелерин ёзугаар түңнеп, кымның кончаар ажылдаанын аналиэтеп турар.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң «Күш-ажылдың социалистиг сагыла-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер дугайында» докталы-биле танышкаш, коллектив чүүлдүгзүүүп деткээн. Ооң соруглаларын күүседил, боттуг хемчегларни ап турар. Коллективте ажыл шагы үзер, озалдаар болгаш сагыла-чурумнуң өске-даа хажыдыышкынарын кыла бээр кижилер чок. Ынчангаш күш-ажылдың сагыла-чуруму эки. Ооң аңгыда күш-ажылчы коллективтер дугайында ССРЭ Хөөйлузу-биле коллектив кежигүнери база танышкан. Ооң шинтпирлерни амыдырала боттандырып, ажылдың будүүркүлүүн, шынарын экижидеринче угланган ажылдарны кылып турар бис.

Кылдыып турар ажылдар-биле чергелештир шинтпирлеттинмейн келген айырыглар база бар. Ясли-сад 75 оруннуг. Амгы үеде ында 125 уруг хаара туттуигаан. Уругларның турар чери тар. Хүндүе удуларда ойнаар залга дүрер орунчар салып ап турар. Ясли-сад обчурунда ада-не хөй. Улуг делгем ясли-сад-биле хандырарының дугайында айтырыгны партия райкому, райкүүском болгаш ооң улус чырыдыышкын килдизи үстүкү черлерге чаңгыс эвес удаа тургузуп келген. Ынчалзажок бо айтырыг мынчага дээр үзе шинтпирлеттинмейн келген. Ооң аңгыда сентелге үезинде өңгүр дозулар тывылбайн баар. Үениң негелдезинге дүүшкен ойнаракгар, өңнүт карандаштар, хырбалар болгаш эргежок чугула оске-даа өредилге херекселдерн үзүктелишкинниг кээп турар.

К. ТӨМҮР,
ясли-сад эргелекчизи.

телевидение

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — «Уруглarга дириг амытаннар дугайында». 9.10 — «Француз дыл кичээли». Ураи-чечен телефильм. 10.30 — «Күскү репортаж». Документалдыг телефильм. 10.50 — Улусчу музыканың украин «Весёлка» ансамблиниң концерти. 11.15 — «Аян-чоруқчулар клубу». 12.15 — Телемедээлер. 12.20—15.05 — Чапсар. 15.05 — «Билигküш». Тележурнал. 15.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Викулов танцылаар. 16.20 — П. Мериме. «Испаниядан чагаалар», «Кармен». П. Меримениң төрүттүнгенинден бээр 180 чыл оюнга. 17.15—Маршта — аныяк ленинчилер. Пионержи телесбор. 18.00 —Неделя дургузунда спорт. 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Сен кым сен?». Мультфильм. 19.10 — Кижи болгаш хоойлу. 19.40—Иракдий Андроников. Аас чечен чугаалары. Төрүттүнгенинден бээр 75 хар харлаанынга. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Долгандыр он алды» — миниатюралар телетеатрының баштайгы үндүрүлгези. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Күскү аялгалар». Документалдыг телефильм. 8.35 География. 7-ги класс. ССРЭниң далайлары. 9.05 —Немец дыл. Өөредилгенин ийи дугаар чылы. 10.05 — ПТУ-нуң сурагуулдарыга. Төөгү. Культура революциязы. 10.35 — Нинтя биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 11.05 — Силерге ада-иелер. 11.35 — Нинтя биология. 9-ку класс. Ч. Дарвинниң үзел-бодалдарының хевирлеттингени. 12.10 — Н. Гоголь. «Тарас Бульба». 6-гы класс. 12.40 — Обществоведение. 10-гу класс. «СЭКП — ажылчын ажыының, бүгү совет чонуң партиязы». 12.10 —Немец дыл. 13.40 — «Билир болгаш кылып бил». 14.25—А. Н. Островский. «Боруулер болгаш хөлдар». 15.20 — Телемедээлер. 15.25—18.00 — Чапсар. 18.00 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң симфония оркестриниң концерти. 18.50 — Тыва дыл кырынга делегей байдалының дугайында тайылбыр. 19.15 — Киножурнал. 19.15 — «Азияның төвүз». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чыргалдыг удуңар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастика талазы-биле ССРЭниң кубогу дээш маргылдаалар. 21.00 — «Ye». 21.30 — «Буурааи» деп үш сериялыг испан фильмниң 2-ги сериязы. 22.30—23.00 — Чараш чүүлдүң үндезинниринче. Крепостнойларның чогаадылгазының Останкинода Орду-музейинге концерт.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннери

ХАМААТЫ УЖАР ЧҮҮЛДҮҢ ЧҮС МЕРГЕЖИЛИ

Ол хире санныг ажылдарны ужар чүүл амгы үеде күүседип турар. Оларның чамдыктарының дугайын ПМА-ның корреспондентизи Анатолий Ильюхов чугаалап турар.

— Өрт хып тур! Ооң девискээрин дыңнадыйн—деп, агаарыг камгалалының ужар чүүл базазының хайгаракчы-ужудукчузу радио дамчыштыр чугаалады. Өрт ожүрер парашютистерлиг самолёт удатпайн-на аэродромдан көдүрүлүп үнүп.

Ол-ла хүн хайгаракчы-ужудукчу Аңчы далайда сельдилерниң хөйү-биле чылган черин база тодаратқан. Ооң айыткан черинче тывыш судноларын углапкан.

Ыракта биче метеостанцияның радизиниң дамчыткан чүүлү дыка дүвүреңниг болган: «Аңчы Леонид Якубович тайгага аар балыгланган. Ооң байдалы берге...». Ол дыңнадыгны санитар ужар чүүлдүң дежурныйы алгандан бээр эвээш-ле үе эрткенде, эмчилер бригадазын алган вертолёт Хабаровск хоорайның аэродромундан көдүрүлүп үнген. Ол эмчилер 500 чыгыы километрни үжүп эртер. Аңчының амытыны олар дедир ээп кел чораш-ла камгалап эгелээннер. Эмнелгеге каш хонук эмнегенiниң соонда ооң амы-тыны камгалаттынып алдынган.

Зея ГЭС биле Хабаровск аразының 1500 километрге чаттылган электри дамчыдылгазының шугумун чартык чыл дургузунда тулуп, ажыглалга киирген. Ол шугум автомобиль оруу чок тайгалап эрткен. Ынчангаш автотранспортчуларның ажылын вертолёттар солаан. Аар кан демирлерни олар соөртүп эккеп, оларны фундаментинге тургузуп, сывырындак демирлерни тырттырып, ооң эптекчилерни бир участоктан өскезинче дажыглап, оларга янзы-бүрү чүктерни болгаш продуктуларны чедирип турганнар.

«Бо дээрге бистиң ужудукчуларывыстың бачым ажылындан чүгле дөрт чижек ышкажыл—деп, хамааты ужар чүүлдүң Ыраккы Чөөн чүк эргелелиниң начальниги Владимир Начаров чугаалай-дыр.— Ыраккы Чөөн чүктүң ужудукчулары чүс ажыг холушкак мергежилдиглер. Олар — тудугжуларның, геологтарның, балыкчыларның, далайжыларның, эмчилерниң, өрт өжүрүкчулериниң, көдээ ажыл-агыйның ишчилериниң бүзүрелдиг дузалакчылары-дыр.

Бистиң авиаторларывыс — Байкал-Амур магистралының баштайгы ажудыкчылары. Экипажтар келир үениң 3200 километр узун дурттуг оруун шинчилеп, ону чурукка тырттырып, ооң аңгы-аңгы участоктарынче шинчилекчилерни, тудугжуларны, чүктерни дажыглап турганнар».

Ыраккы Чөөн чүкке ужар чүүлдү калбаа-биле ажыглап турары девискээр талазы-биле аажок улуг крайның девискээриниң байдалы-биле, ооң социал-экономиктиг көргүлдезин-биле база холбаалыг. Ында демир-орук болгаш автомобиль оруктары амдыызында эвээш. Ынчангаш маңаа хөй-хөй хоорайжыгаштарны, суурларны, рудниктерни тудуп киирери вертолёттар хондурар шөлдер кылырындан эгелээр. Чүүк дажыглаар күчүлүг вертолёттар ынаар кижилерни, техниканы, тудуг материалдарын дажыглап турар.

Хөй-хөй суурлар болгаш бичии хоорайжыгаштар чүгле ужар чүүлдүң транспорту-биле харылзаалыглыр. Ыраккы Чөөн чүктүң ужудукчуларының штурман карталарында пассажирлер аргыштырар 150 ажыг маршруттар бар. Хабаровскиден эң ырак ужудуушкуннар — Москваже, Ленинградче, Киевче, Минераддыг Суглarже, Симферопольче рейстер, ол ышкаш тус черниң авиашугумнары база аңаа хамаарыжыр.

Ужар чүүлдүң дузазы-биле чылдың-на 70 муң чыгыы дөрбелчии километр шөлдү геологтар шинчилеп турарлар. Бедиктеп чурукка тырттырар чорук тэйганың математиктиг тускай хевири тургузарынга эртемденнерге дузалаан. Оон дузазы-биле тудуг ыяштарын чогумчалыг белеткээр, кестиннеп черлерни катап тургузар, чаа-чаа ыяш-үлетпүр ажылагайларының районнарын тодарадыр арга тургустунар.

Өртке удур ужар чүүлдүң дузазы-биле тайганың 56 миллион гектар шөлүн доктаамал хайгаарап турар. Хүртү чалгынналыг ол машиналар черге хонмайн-на хөлдерден болгаш хеминерден сугну бодунга долдуруп ап, улуг девискээрге болган өртту дораан өжүрүп болур. Вертолётчиктер ыраккы тайгалараже анчуларны чедирип, улуг болгаш ховар аннарның чизезин чорудуп, оларның чылган чердерин тодарадып турарлар.

Ужар чүүл кадык камгалалдың херээнге база бүзүрелдиг бараан боон турар. Хабаровскиде, Амурда Комсомольскиде, Биробиджанда, Благовешенскиде, Владивостокта, Мурнуу Сахалинде, Петропавловск - Камчатка да санитар ужар чүүлдүң албаны тургустунган. Эң ыракты суурларның аараан кижилеринге ужар чүүлдүң дузазы-биле дүрген чедип, дузаны чедирип турар.

Көдээ ажыл-агый ужар чүүлүнүң дузазы-биле ажылдап кылдыынган тарылга шөлдериниң хемчээли сөөлгү чылдарда ийи катап улгаткан. Ам ооң ниити хемчээли миллион гектар ашкан. Ол дээрге Ыраккы Чөөн чүктүң бүгү тарылга шөлүнүң үштүң бир кезии-дир. Шөлдерде ажылдап турар самолёттар черге ажылдаар техникадан дөрт катап ажыктыг ажылдап турар. Миллион гектар бүрүзүнден олар 1200 тракторну болгаш ховунуң 1600 ажылчыларын солуп турар.

Ынчангаш Ыраккы Чөөн чүкте ужар чүүл болза, чүгле транспорттуң сайзыраан хевири эвес, улус ажыл-агыйында экономиканың хөй-хөй адырларында кол чүүл боон турар.

ПМА.

Делегей чемпионадында

А. ДОРЖУ БОДУНУҢ БӨЛҮҮНГЕ ТИИЛЕКЧИ

КИЕВ, сентябрь 27-де. Деңзи аайы-биле бүгү категорияларның бөлүктериниң тиилекчилери бөгүн илерээн. Ийиги хүннүң хүрежинге совет спортчулар доозa чедиишкинниг болганнар.

Аңаа эрткен парлалга конференциязында специалистерниң болгаш журналистерниң чаңгыс аай демдеглээни-биле алырга, 48 килограмм чедир категорияның деңзизинге бодунуң бөлүүнге совет спортчу Александр Доржу бүзүрелдии-биле тиилээн.

Тыва мөге бир онаазын арыг октааш, ийигизин чиигги-биле удуп алган. Сөөлгү салыгда тиилелге дээш ооң кол удурланыкчызы АКШ-тың мөгезии Верверни совет спортчу, бистиң чаңгыс чер чурттуувус Александр Доржу 8:4 санга тиилээн.

Ынчангаш Александр Доржу тиилелге дээш кол предентенд болгаш эвээшле дизе мөңгүн медальды ап үнерин бодунга хандырган.

Бөгүн болур шүүлде хүрештерге Александр Доржу 48 кг чедир категорияның ийиги бөлүүнүң тиилекчизи-биле делегей чемпиону аттың алдын медалы дээш ужуражыр.

Тываның мөгезии А. Доржунуң хүрежип турары эң чиик категорияның деңзизинде 12 чурттуң мөгелери киржип турар.

В. САЛЧАК,
Тыва күртелерадионуң тускай корр.

аграар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-чөөн чүктен хаттың дургени секундада 7—12 метр.

Дүне 0—5 градус соок, чамдык черлерге 10 градус чедир соор. Хүндүе 10—15 градус, чамдык районнарга 1—6 градус чылыг.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дургени 7—12 метр. Дүне 0—2 градус соок, хүндүе 13—15 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Неждано-негаданно» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.40, «Завещание турецкого аги» 11.00, 12.50, 15.00, «Веселый клоун» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Абдулла» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «К сокровищам авиакатастрофы» 14.30, 16.20, 17.10, 20.00 шактарда.

Айтырыцаар, харыылап берээл

ЧҮНҮҢ-БИЛЕ ЧИДИРЕРИЛ?

Арында шивишкилерни чүнүң-биле чидирерил? Үстүг арыны канчаар ажаарыл, кандыг крем, саваң ажыглаза экил?

Л. Монгуш.
Улуг-Хем район.

ХАРЫЫ: Шивишкилер арынга (маткалыг арын) үнүп кээрге, кижи дыка эпчоксунар. Ынчалзажок аңаа улуг дүвүреп, сагыш салбаза экил. 13—15 харлыг ооллар, уруглар бо-ла маткалаар. Ол дээрге мага-боттуң кидин түлүк эде тургустунуп, өзүп турар чадазы-дыр. Чамдык таварылгада чаглыг бестер кеш адааиче дыка хөй үстү ылгалдырып үндүрер. Ооң уламындан арын кежинге үттерни тургузуптар.

Бир эвес арыны ол үеде эки ажаавас болза, ындыг үттер олчаан артар. Ындыг шивишкилер тыптып келзе, эмчиге дораан көргүзүп, арга-сүмезин барымдаалап эмнеңнер ужурлуг. Ол шивишкилерни кайы-хамаан чок сыкпас. Сы тудуп турар үеде микробтар кирип, кеш адааиге аарыг тывыллырып-боор. Ынчаар балыгланып, хуулган чер белен эттинместеп, арынны сорбуландырып болур.

Үстүг арыны шын ажаары коңчуг чугула. Маңаа режим ёзугаар чемненнери улуг дузалыг. Перец, горчица болгаш уксус холумактыг чемнерни ажыглавааза эки. Аргалыг-ла болза, чемненирде чаа ногаа, фрукт аймаан болгаш сүттен кылган чемни ажыглаар. Үстүг арынны «Детское», «Косметическое» «Спермацетовое» деп саваннар-биле эртен, кежээ чуур.

Арын шивишкилери 20—23 харлыында чиде бээр. Арыг агаарга доктаамал селгүүстээрге, режим ёзугаар чемненнерге, ижин-шөйүндүүнүң шын ажыл-ёорудулгазы, мага-ботту хүнге дадыктыларга база эки уйгу-дыш—арынның шивишкилериниң дүрген чидиринге дузалаар.

Л. КОМЛЕВА,
республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңының эмчизи.

Редакциянның адреси: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63 редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35 партийжи аймыырал болгаш үлегүүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13 чагга кылдыстиниң 2-41-27 информа-ция кылдыстиниң 2-20-60 культура кылдыстиниң 2-23-54 көдээ ажыл-агый кылдыстиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефоннче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2009.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00918.